

TÜRKİYE'DE FİNANSAL ENTEGRASYON SÜRECİ VE BANKACILIKTA YABANCI SERMAYE

HAZIRLAYAN

Dr. Güniz ODYAKMAZ TEKEBAŞ

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	3
ÖZET	4
TARİHİ SÜREÇTE FİNANSAL KÜRESELLEŞME	6
19. Yüzyılda Finansal Entegrasyon Süreci	6
Osmanlı Devleti’nde Finansal Entegrasyon Süreci.....	8
GÜNÜMÜZDE BANKACILIKTA YABANCI SERMAYE.....	13
Dünyada Küreselleşme Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Banka Girişleri	13
Türkiye’de Finansal Entegrasyon Süreci	16
Son Dönemde Türkiye’de Yabancı Bankalar Ve Sektör İçindeki Konumu	18
Son Dönemde Bankacılık Sektörüne Yeni Yabancı Girişleri, Nedenleri ve Türkiye Üzerindeki Etkileri	23
Yabancı Bankaların Piyasa Payındaki Artışın Olası Etkileri.....	34
DEĞERLENDİRME	36
SONUÇ	40
KAYNAKÇA.....	43
SON NOTLAR.....	44
YAZAR HAKKINDA	47

SUNUŞ

19. yüzyıl birçok bilim adamı ve araştırmacının insanoğlunun yaşamını derinden etkileyen buluşları gerçekleştirdiği bir dönem olduğu için icatlar yüzyılı olarak bilinir. Lokomotifin ve buharlı geminin icat edilmesi mesafelerin aşılmasındaki zahmetleri ortadan kaldırmış; telefonun ve elektrikli telgrafın bulunması uzakları yakın hale getirmiştir. İletişim ve ulaşım alanlarındaki son sürat değişim 'bilgi çağı' olarak nitelendirdiğimiz günümüzün altyapısını oluşturmuştur. İnternet kullanımının yaygınlaşması dünya çapında bir etkileşime neden olmuş ve ulusal sınırların belirsizleştiği küreselleşme sürecine ivme kazandırmıştır. Ülkelerarası iç içe geçmenin yaşandığı yeni düzende değişimden etkilenen sektörlerden birisi de bankacılık sektörü olmuştur. 'Finansal küreselleşme' olarak da nitelendirebileceğimiz kavram ülke ekonomisinde yabancı yatırımların önemini artırmış buna bağlı olarak da siyaset arenasında söz sahibi olmayı sürdürebilmek için ülkeleri liberal politikalar yürütmeye mecbur bırakmıştır.

Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü niteliğinde olup Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana yenilikleri takip etme hedefinden sapmayan Türkiye, dünyanın geneline hâkim olan liberal politika odaklı değişime ayak uydurmaya çalışmaktadır. Türkiye her ne kadar serbestleşme politikasını uygulamaya çalışmış olsa da son yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve birçok nedenden ötürü, bankacılık sektöründe yabancı payı yıllar itibariyle düşük seviyede kalmıştır. Dr. Güniz Odyakmaz Tekebaş tarafından hazırlanan rapor iki bölümden oluşmaktadır: Araştırmanın ilk bölümünde sermaye hareketlerinin en fazla olduğu dönem olan 19. yüzyıldaki uluslararası gelişmeler ve finans sektörünü yabancı sermaye girişlerine yönlendiren sebepler gözler önüne serilmiştir. Diğer bölümde ise, 1980'li yıllardan günümüze kadar olan dönemde Türkiye'deki bankacılık sektörünün özellikleri, sektördeki yabancı yatırımlar ve bunların yol açtığı değişimler üzerinde durulmuştur.

Son yıllarda ülkemizde yaşanan ekonomik gelişmeler, siyasi istikrarın sağlanmasını takiben gerçekleştirilen yapısal reformlar ve AB müzakerelerinin başlaması, Türkiye'nin uluslararası planda güvenilirlik kazanmasına ve yabancı yatırımların hedefi olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, AB üyelik görüşmelerinin bankacılık sektöründeki etkisini de değerlendiren çalışma, bankalar açısından oluşabilecek olumsuz durumların ortadan kaldırılması için çözüm önerilerinde de bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülke analizlerini temel alan farklı görüşlerin de yer aldığı ve yabancı yatırımların Türkiye'ye olan etkisini bu çerçevede değerlendiren raporun yararlı olmasını diler, saygılar sunarım.

Süleyman ŞENSOY
TASAM Başkanı

ÖZET

Son yıllarda bütün dünyayı etkisi altına alan teknoloji ve enformasyon alanındaki gelişmeler ve finansal ürünlerdeki çeşitlenme ve dış ticaret hacminin büyümesi, finansal küreselleşmenin de hızını arttırmıştır. Bu dinamizm içinde, gelişmekte olan ülkelerin artan finansman ihtiyacı ile gelişmiş ülkelerin kârlı pazar arayışlarının birleşmesiyle uluslararası finans piyasalarında borçlanma hacmi de genişlemiştir. Dünya genelinde dış borçlanmadaki artış, gelişmekte olan ülkelerdeki zayıf, denetimsiz ve verimsiz mali sistem, dış kaynak ihtiyacını daha da arttırmış ve sermaye girişlerinde serbestleştirme politikaları izlenmeye başlanmıştır. Son yıllarda yabancı yatırımcılar açısından giderek artan eğilim, finans sektöründe doğrudan yatırımlar yönünde olmuştur.

Türkiye de sistem içindeki yerini alarak gelişmekte olan ekonomisini gerek Avrupa Birliği (AB) ile üyelik perspektifinde, gerekse dünyadaki küreselleşmeye uyum çerçevesinde düzenlemektedir. Gerçekleştirilen liberalizasyon politikalarıyla, diğer alanlarda olduğu gibi bankacılık sektörüne de yabancı girişlerinin önü açılmıştır.

Türkiye, son dönemde gösterdiği makroekonomik gelişmeler, gerçekleştirdiği yapısal reformlar ve AB ile müzakerelerin başlamış olması nedeniyle, uluslararası planda istikrar ve güvenilirlik kazanmıştır. Böylece, bankacılık sektöründe yabancı yatırımlar hız kazanmıştır. Bu çalışmada, bankacılık sektöründe Türkiye’yi yabancı girişine hazırlayan sebepler, bu girişimlerin ulaştığı konum ve sektörde olası pay artışının etkileri üzerinde, konu ile ilgili yapılan deneye dayalı çalışmalar çerçevesinde değerlendirmeler yer almaktadır.

Küreselleşmenin hız kazandığı 19. yüzyıldan günümüze kadar uluslararası finansal akımlar ve sermaye hareketleri, telekomünikasyon ve enformasyon alanındaki gelişmelerin de desteğiyle Kıta Avrupası’ndan çıkarak bütün dünyaya yayılmıştır. Bu yayılmanın sonucu olarak, gelişme seviyesi arasında farklılıklar bulunan ülkeler arasında finansal ürün alışverişinin ve dolayısıyla borçlanmaların hızı artmıştır. Ülkeler arasında ticaretin de gelişimine paralel olarak finansal bağımlılığın artması, beraberinde liberalleşme hareketlerini getirmiş ve bu durum küreselleşmenin coğrafi açıdan daha da yayılmasına neden olmuştur. Bu çerçevede sermaye hareketleri doğrudan yatırımlara yönelmiştir. Küreselleşmenin bulaşıcı yapısı, dünyadaki ekonomik faaliyetlerin yanında krizlerin de yayılmasına neden olmuştur.

Uluslararası ekonomik sistemde meydana gelen değişimler Türkiye’yi de etkisi altına almış ve Türkiye serbestleşme politikalarıyla sermaye akımlarına açılmıştır. Ancak doğrudan yabancı sermaye girişleri bu politikalara rağmen sınırlı kalmış ve bu durum yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle günümüze kadar sürmüştür. Son dönemde ise Türkiye’nin ekonomide daha istikrarlı bir yapıya ulaşması ve AB üyelik sürecindeki gelişmelere paralel olarak, özellikle bankacılık

sektörüne yabancı ilgisi artmıştır. Bu aşamada bankacılık sektöründe yabancı payı konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Türkiye’deki yabancı payının yıllar itibariyle düşük düzeyde kalması nedeniyle, gerek ekonomik değişimler gerekse yabancı banka davranışları ile ilgili etkinin analizi sınırlı verilere dayanmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülke analizlerine dayanan farklı görüşlere yer verilmiş ve yabancı yatırımların Türkiye’ye olan etkisi bu bağlamda değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, sermaye hareketlerinin en yüksek seviyeye ulaştığı dönem olan 19. yüzyıldaki uluslararası gelişmeler ve bu dönemde Osmanlı Devleti’nin finansal sisteme entegrasyonu ile finans sektörünü yabancı sermaye girişlerine hazırlayan nedenler üzerinde durulmaktadır. 19. yüzyıldaki gelişmelerin bir diğer özelliği ise günümüzdeki finans sistemine ve küreselleşmeye altyapı oluşturmuş olmasıdır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise küreselleşmenin getirdiği dinamikle, finansal akımların yeniden yükseldiği 1980’li yıllardan günümüze kadar gelişen dönemde, Türkiye’de bankacılık sistemi, sektördeki yabancı yatırımlar ve etkileri ele alınmıştır.

TARİHİ SÜREÇTE FİNANSAL KÜRESELLEŞME

19. Yüzyılda Finansal Entegrasyon Süreci

Finansal küreselleşme, finansal varlıkların uluslararası işlemlerindeki yoğun artış ya da finansal varlık fiyatlarının bütün dünya piyasalarında ortak bir seviyeye ulaşmaları (arbitraj) olarak tanımlanmaktadır.¹ Ülkeler arasında banka kredileri, tahviller, vadeli sözleşmeler, opsiyonlar, kredi türevleri vs. arttıkça finansal küreselleşme de varlığını sürdürecektir.

Son iki yüzyılda telekomünikasyon teknolojilerinin gelişmesi uluslararası finansal işlemlerin artışını sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Bu gelişmeyle birlikte telekomünikasyon fiyatlarındaki düşüş enformasyon alışverişini arttırmış, bu da finansal sermaye hareketlerini hızlandırmıştır. Vadeli sözleşmeler, opsiyonlar gibi finansal ürünlerin gelişmesi yatırımcıların uluslararası yatırım risklerini daha iyi karşılayabilmelerine olanak sağlamıştır. Teknolojik gelişmeler dışında, ülkelerce uygulanan ekonomi politikaları da uluslararası finansal mübadelenin artışına destek olmuştur. Finansal liberalizasyon politikalarıyla sermaye akışının gelişmesi mali küreselleşmenin coğrafi açıdan yaygınlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca göç hareketleri de küreselleşmeyi desteklemektedir. Bu hareketler yoğun mal ve sermaye ticaretinin geliştiği uluslararası bir ağın oluşmasını sağlamıştır.

Küreselleşmenin ikinci tanımı olan arbitraj² işlemlerinde ise pazarlar arasında alış-satış koşulları ile enformasyonun yeknesaklık taşıması ve aynı anda gerçekleşmesi gereklidir. Aksi takdirde yatırım risklerinin artması söz konusudur. Yapılan işlem fiyatlarının da karşılıklı olarak düşmesi gerekmektedir. Mali varlık fiyatları, ülkeler arasındaki mübadele engellerinin kaldırılmaması veya işlem fiyatlarının düşmemesi halinde eşitlenmeyecektir. Bu nedenle ikinci tanım olan arbitraj tek başına finansal küreselleşmeyi açıklamamaktadır.³

Küreselleşme bir kavram olarak son dönemlerde tanımlanmakla beraber, oluşumu 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu dönemde ekonomik süreç Avrupa merkezli sermayenin, Amerika kıtası, Doğu ve Güney Avrupa ile ekonomik entegrasyonu şeklinde gelişme göstermiştir. Dünyanın diğer bölgelerini de içine alacak şekilde oluşacak olan ekonomik bütünleşme ise ancak 19. yüzyılda Sanayi Devrimi, telgrafın kullanımının artması, buharlı geminin keşfi ve denizyolu taşımacılığındaki gelişmeler ve altın standardı sisteminin yaygınlaşması ile gerçekleşmiştir.

Finansal küreselleşmenin en önemli başlangıç noktalarından biri olan altın standardı ülkelerin ulusal paralarının değerini altın karşılığına göre sabitlemelerine dayanmaktadır. Bu sistem resmi olmayan bir mekanizmadır. İlk olarak 1821’de İngiltere’de kabul edilmiş ve giderek daha çok ülkeye yayılmıştır. Sistem uluslararası işlem fiyatlarını düşürmüş, bu da faiz oranlarının düşmesine ve finansal entegrasyonun artmasına neden olmuştur. 1929 ekonomik bunalımıyla ise sistem terk edilmiştir.⁴

19. yüzyılda finansal entegrasyon, başta İngiltere olmak üzere Kuzey Avrupa ülkeleri ve kolonileri arasında yoğunlaşan sermaye hareketlerinden oluşmaktaydı. Finansal entegrasyon seviyesi 19. yüzyıl

başından itibaren yükselen bir seyir izlemiş, İngiltere'nin bir koloni imparatorluğu olarak uluslararası ticareti yönettiği yüzyılın sonuna doğru en yüksek seviyesine çıkmış, 1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik kriz ve 2. Dünya Savaşı'nda ise en düşük seviyesine inmiştir. 1870 ve 1914 yılları arasında sanayileşmiş ülkelerin yurt içi hâsıllarının yüzde 50'sini yabancı varlık stoku oluşturmuştur. Bu rakam II. Dünya Savaşı öncesinde yüzde 10'a düşmüş ve 1914'teki seviyesini ancak 1990'lı yıllarda yakalayabilmiştir. 1930'lu yıllarda yaşanan kriz sonrası giderek yayılan korumacılık dalgası ise 1980'li yıllara kadar sürmüştür.⁵

19. yüzyılda finansal küreselleşmenin bir diğer önemli hareket kaynağı ise ülkelerin sermaye akışına yönelik kısıtlamalarının olmamasıdır. Para mübadelelerine yönelik bazı vergiler, borsa girişlerine uygulanan kontroller dışında sermaye akışına yönelik bir engel bulunmamaktadır. Bu şekilde sermaye arzı 1900'lü yıllara kadar artış gösterirken borçlanma fiyatlarını da düşürmüştür. Bu da bir döngü halinde sermaye dolaşımını daha da arttırmıştır.

19. yüzyılda uluslararası işlemlerin büyük bir kısmı banka kredilerinden oluşuyor veya kamu borçlanma senetleri üzerinden gerçekleştiriliyordu. Mali hareketlerin bir kısmı ise özel sektör tarafından yapılan işlemler ve çıkarılan tahvillere dayanıyordu. Burada ülkelerin dış borçlanmasındaki artış ile finansal entegrasyon arasındaki ilişki de ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin risk primleri (dış borçların ödeme riski) arttıkça, finansal entegrasyon seviyesi de yükselmektedir. Bu şekilde ülkelerin dış borçlarını geri ödemede yaşadığı zorluklar ülkenin risk primini arttırmakta ve bu da borçlanma fiyatlarını yükseltmektedir. Buna karşın dolaşıma çıkan sermaye miktarı arttıkça fiyatlar düşmekte ve bu da giderek büyüyen finansal entegrasyon döngüsünü sürdürmektedir.⁶

Tasarruf ve sermaye birikiminin savunulduğu 19. yüzyıl ekonomi politiği klasik iktisatçılarca da desteklenmiştir. Klasik okula göre yaşanacak durgunluk kaçınılmazdır ve bunun için büyümenin desteklenmesi gereklidir. Ancak ülke içinde mevcut kaynaklarla ulaşılabilecek büyümenin sınırlı olması kâr marjlarını düşürmektedir. Kârların düşmesi ise ekonomiyi durgunluğa itmektedir. Bu döngüden çıkabilmek ancak dışarıdan erzak ithali ve dışarıya sermaye ihracı ile mümkündür. Klasik iktisatçılar bunun için çözümün, uluslararası işbölümü ve belli ürünlerde uzmanlaşma olduğunu söylemektedir.⁷ Sermayenin 19. yüzyılda giderek artan yeni pazar ve yeni toprak arayışları da bu mantık üzerine oturmuştur. 19. yüzyıl sonlarına doğru Almanya ve ABD'nin bir güç olarak ortaya çıkmasının ardından, İngiltere'de ticari durgunluk dönemine girilmiştir. Bu durgunluğun aşılması ise yüzyılın sonunda sermaye hareketlerinin ve yeni toprak hâkimiyetlerinin hızlandırılmasıyla mümkün olmuştur.

Bu çerçevede uluslararası sermaye akımlarının 1980'li yıllardan önce en yüksek seviyesine ulaştığı 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin dünyayla finansal entegrasyonu sürecinin incelenmesi yararlı olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde Finansal Entegrasyon Süreci

19. yüzyılda gelişen finansal küreselleşme, Kuzey Avrupa ülkelerinin sermaye arzındaki artış ile geniş topraklara ve kaynaklara sahip Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkisi altına almıştır. Ayrıca İmparatorluğun ticaret yolu üzerinde bulunması Batılı sermayedarların her zaman ilgisini çeken bir husus olmuştur. Bu çerçevede 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ekonomik entegrasyonunu yoğunlaştıran ve 1854'te ilk dış borçlanmaya neden olan ekonomik koşulları kısaca özetlemekte yarar vardır.

Osmanlı Devleti'nin en büyük gelir kaynağı tarım sektöründen alınan vergilere dayanmaktaydı. Ancak zaman içerisinde savaşlarla kaybedilen topraklar ve mevcut iltizam sistemi vergi gelirlerinde önemli bir azalmaya neden olmuştur.⁸ Ayrıca 17. yüzyılda gerçekleşen yeni keşifler, Avrupa'dan Ortadoğu ve Asya'ya uzanan ticaret yolları bakımından Osmanlı Devleti'nin önemini azaltmıştır. Bu da gümrük gelirlerin ve ticaret kârlarının nisbi olarak azalmasına yol açmıştır.

Avrupa'nın Sanayi Devrimi'yle birlikte imalat malları arzı ve hammadde talebindeki artışa paralel olarak, Osmanlı Devleti'nde lüks tüketim malları ithalatı ve düşük fiyatla hammadde ihracatı artış göstermiştir. Oluşan dış ticaret açığı ise kısmen vergi gelirleriyle karşılanmıştır. Tarımda ise teknolojik dönüşüm sağlanamadığından, üretim arzı yurt dışı talebine göre yetersiz kalmıştır. Böylece birim maliyetler yükselmiş ve yerel üretim yerini giderek ithal ürünlere bırakmıştır. Ayrıca elde edilen gelirlerinin büyük bir kısmı savaşlar nedeniyle askeri harcamalara ve reform çalışmalarına yönlendirilmiştir.⁹

1830'lu yılların başlarında İngiltere, Osmanlı Devleti'ni önemli bir hammadde kaynağı ve İngiliz mamul malları için büyük bir pazar potansiyeli olarak görmüş ve Osmanlı Devleti'nin ithalata yönelik kısıtlamaları kaldırmasını beklemiştir. Bu çerçevede yoğun görüşmeler neticesinde (politik anlamda Osmanlı Devleti'nin taviz vermesinin beklendiği bir dönemde) 1838 yılında İngiltere ile bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Avrupa ticaret sermayesinin ekonomiye egemen olmasının hukuki çerçevesini oluşturmuştur.¹⁰ Sonraki yıllarda bu anlaşma hükümleri diğer Avrupa ülkelerini de kapsamıştır. Bu anlaşmayla ithalata uygulan gümrük vergileri yüzde 12'den yüzde 3'e düşürülmüş, bürokratik işlemler hafifletilmiştir. Böylece Avrupalı tüccarların daha büyük imtiyazlara sahip olarak, liman kentleri ile Osmanlı toprakları içlerinde faaliyette bulunmaları ve kârlarını Avrupa'ya transfer etmeleri kolaylaşmıştır. Bu işlemlerde yerel tüccarlar üretici köylülerle Avrupalı tüccarlar arasında aracılık rolü oynamış, tefecilik yapmışlardır. Bu durum gelirler üzerinde devlet hâkimiyetini arttırmak ve yeniden güçlenerek merkezileşme çabası içinde olan Osmanlı Devletince de desteklenmiştir. Yurt içinde devletin ileri gelenleri, yerel âyân ve eşrafın lüks tüketimi de hızla artış göstermeye başlamıştır. İthalatın hızlı artışı, söz konusu sistemle birlikte yurt içinden Avrupa'ya büyük miktarda altın ve gümüş transferine neden olmuştur. Bu ekonomik darboğazı aşmak için Osmanlı Hükümeti

Galata bankerlerinden yüksek faizle borç almaya başlamıştır. Bu arada tedavüldeki sikkelerin değerindeki istikrarsızlık da enflasyonun artmasına neden olmuştur. Bu ekonomik sıkıntıyı hafifletmek için hükümet “kaime” adı verilen kâğıt para basımına yönelmiştir. Ancak sahte kaimelerin ortaya çıkmasıyla enflasyonist baskı da artmıştır.¹¹ Bu aşamada dış ticaret açığını azaltmak ve paraların tedavülden kaldırılması amacıyla ilk banka olan Banque de Constantinople (Bank-ı Dersaadet) 1847 yılında kurulmuş, ancak banka 1848 Fransız Devrimi’nin yarattığı ekonomik kriz neticesinde iflas etmiştir.

Osmanlı Devleti bu aşamada yeniden merkezileşmek, çağdaşlaşmak ve ekonomik darboğazı aşmak amacıyla, büyük ölçüde Avrupa ülkelerinin baskısıyla, ekonomik, hukuki, siyasi ve askeri alanlarda reform çalışmalarını hızlandırmış ve 19. yüzyıl boyunca farklı tarihlerde fermanlar yayınlamıştır. Özellikle 1854 yılında yayınlanan fermanla yabancılara gayrimenkul mülkiyet hakkı, kanun önünde eşitlik ve çeşitli imtiyazlar tanınmıştır. Bu duruma Avrupa ülkelerinin bakış açısı Londra Times’ta çıkan bir yazı ile net bir şekilde ortaya konmaktadır; “Yabancıların toprak satın almalarının önündeki bütün engellerin kaldırılması (ve) sağlam bir mali sistemin oluşturulması, yollara ve limanlara yatırılan sermayenin güvenliği için güvencelerin oluşturulması kısa zamanda büyük sonuçlar doğuran diplomatik çabaların sonucu olmaktadır. Önümüzde zengin ve işlenmemiş bir ülke var ve Batı’nın sermayesi bu ülkeye girip ona sahip olabilir. Bu nedenle, çabalarımızla zamanın lehimize işlemesinden hoşnut olabiliriz.” (12 Şubat 1856, Times, Londra)¹²

Ancak yukarıda sıralanan sorunların devam etmesi, söz konusu reform çalışmalarında ek finansmana ihtiyaç duyulması ve bu dönemde meydana gelen Kırım Savaşı, yaşanan krizi derinleştirmiş ve Osmanlı Devleti’ni 1854 yılında İngiltere’den ilk borçlanmaya taşımıştır. Burada yüksek faizle kredi veren Galata bankerleri yerine Avrupalı bankerlere borçlanma eğilimi ağırlık kazanmış ve böylece Avrupa ile ileriki yıllarda giderek artacak olan finansal entegrasyon süreci de başlamıştır.

Diğer yandan 1861 yılında İngiltere hükümeti tarafından Osmanlı Devleti’nin dış borç yükümlülüklerini yerine getirememesi ve yeni borç talepleri üzerine bir rapor sunulmuştur. “Türkiye’nin Mali Durumu Üzerine Rapor” adlı resmi nitelik taşımayan raporda, Avrupa’nın uzun vadeli ekonomi politikalarına hizmet eden ve Osmanlı Devleti’nin Avrupa ile ticari ve özellikle finansal ilişkilerinin devamının bir garantisini sağlayacak öneriler bulunmaktadır. Bunlar düzgün ve verimli bir maliye politikasının oluşumunu sağlayacak vergi gelirleri, harcamalar, tasarruf ve yatırımlar gibi konularda bugünkü IMF raporları benzeri maddeler içermektedir.¹³ Raporda yabancı sermaye ve yabancıların mülk edinme hakları ilk kez gündeme getirilmiştir. Böylece yatırımın teşvik edilmesi ve serbest rekabet ortamının kalkınmanın hızlandırılmasına getireceği faydalar üzerinde durulmuştur. Raporda ayrıca Osmanlı Devleti’nin kambiyo ve para politikalarındaki istikrarsızlıklarını giderecek ve mali işlemleri kolaylaştıracak bir milli banka kurulması önerisinde de bulunulmuştur. Bu anlamda rapor, bir yandan Avrupa tarafından

talep edilen malların üretimini sağlayacak sermaye yatırımlarının desteklenmesi, diğer yandan da Osmanlı Devleti'nin dış borç ödemelerini sorunsuz gerçekleştirecek mali bir yapıya kavuşturularak uluslararası ticaret ve finans kurallarına uyumlu hale getirilmesi çabasını taşıması açısından ilginçtir.

Rapor sonrası yeni krediler tahsis edilirken, Osmanlı Devleti'nin rapora ilk uyumlu tepkisi bir ulusal bankanın kurulması konusunda kararın alınması olmuştur. Böylece 1856 yılında İngiliz sermayesiyle kurulan Osmanlı Bankası, 1863 yılında Fransız sermayesi ile birleşerek faaliyete başlamıştır. Osmanlı Bankası'nın, faaliyeti süresince banknot ihraç edebilmesi ve bu hakkın başka bir bankaya verilmemesi öngörülürken, bankaya gayrimenkul tahsisi ve her türlü vergi resim ve harçtan muafiyet sağlanmıştır. Para politikalarını düzene sokması ve hazinenin sıkıntılarını gidermesi amacıyla kurulan Osmanlı Bankası, yabancıların Osmanlı Devleti'nden olan alacaklarının ve dış borçların tahsili, ayrıca yeni dış borçların sağlanması hususunda da aracı durumunda olmuştur.¹⁴ Osmanlı Devleti'nde daha sonra borçlanma süreci hız kazanmış, Osmanlı Bankası'nı izleyen birçok yabancı banka bu durumdan payını alabilmek için sırayla İstanbul'a gelmeye başlamışlardır. (1863'te Crédit Général de l'Empire Ottoman, 1868'de Crédit General Ottoman, 1871'de Avusturya-Osmanlı Bankası, 1873'te Banque Russe, Banque Italo-Orientale vs.) Böylece 1875–1922 yılları arasında yabancı sermayeli 7 banka kurulmuş, 18 banka da şube açmıştır. Fakat Cumhuriyet döneminde bu bankaların çoğu çeşitli sebeplerle varlığını sürdürmemiştir.¹⁵

Osmanlı Devleti'nin daha sonraki yıllarda eski gücünü ayakta tutabilmek için pek çok reform çalışması, kalkınma hamleleri ve yeni yatırımlar gerçekleştirmiş olmasına rağmen, ekonomik ve siyasi sorunların iç içe yaşanması devleti yeni borçlanmalara yöneltmiştir. Böylece ülke riskinin artması ile kredi maliyetleri artmış, bu da geri ödemelerde sorun yaşanmasına sebep olmuştur. Finansal açıdan giderek daha çok dışa bağımlı hale gelmesi sonucu Osmanlı Devleti 1875'te iflasını ilan etmiştir (dış borç toplamı 1878 yılında 245 milyon sterline yükselmiştir).¹⁶ Bu durumun tetkiki, devletin bütün vergi gelirlerinin toplanması ve bir takvime bağlı olarak dış borçların ödenmesi amacıyla, 1881 Muharrem Kararnamesi ile bünyesinde yabancı komiserlerin de bulunduğu bir Düyun-i Umumiye İdaresi kurulmuştur.¹⁷ İdare 1928'e kadar faaliyetini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin 1914 yılına kadar olan borçlarının son ödemesi ise 1954 yılında gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti de, arada uygulanan korumacılık politikalarına rağmen dünya ekonomisinin dinamiği içinde yer almıştır. Savaş yıllarında yaşanan büyük krize rağmen gelişmiş ülkeler, bir yandan krizin ve savaşın izlerini gidermek için büyük kalkınma hamlelerine, diğer yandan da risklerini dağıtmaya, sermayelerini yeni ve verimli alanlara yönlendirmeye devam etmişlerdir. Saygınlığın ve güvenilirliğin yeniden üst seviyelere ulaştığı Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Batılı sermayedarların görüşleri de Türkiye ile ticari, sınaî ve ekonomik ilişkilerin yoğunlaştırılması yönünde olmuştur. Bu çerçevede Fransa'yı Türkiye'de yatırım yapmaya ve ilişkileri

yoğunlaştırmaya davet eden bir Fransız yazarın sözleri oldukça dikkat çekicidir; "Türkiye Fransa'da çok az tanınmakta, Türkiye için çok genel ve önyargılı değerlendirmeler yapılmaktadır. Oysa bu büyük bir hatadır. Bu ülkenin çağdaşlaşmasında Fransız etkisi yüzyıllardır sürmektedir... İki ülke arasında çok yoğun ilişkiler mevcuttur... Bütün devrimlerin ve insanlık hareketlerinin öncüsü olan Fransa ise bu eski dostunun yanında olmayı reddederken Almanya, Rusya ve İngiltere bizim yerimizi almaktadır. Üniversite, bankalar, kamu faaliyetlerinin büyük bir kısmı Almanlar tarafından organize edilmektedir. Ülkenin bütün sanayileşme faaliyetleri Rus mühendislerin yönetimindedir. İngilizler ise Türkiye'de büyük yatırımlar gerçekleştirmektedir. Bu arada Fransızlar 'Pera'da herkes Fransızca konuşuyor!' diyerek sevinmektedirler... Evet, bu doğrudur ve işte bu yüzden ilişkilerimiz daha da yoğunlaştırılmalıdır... Türkiye'nin geleceği çok büyüktür ve Türkiye çok güçlü bir ulus haline gelecektir... Türk-Fransız dostluğu bir gelenekten ibaret kalmamalı, iki demokrasi arasındaki ilişkiler ortak ekonomik, kültürel ve manevi eserlere dönüştürülmelidir. "18

Osmanlı Devleti'nde ilk borçlanmadan itibaren finansal entegrasyon gelişmiş ve çeşitli sektörlerde doğrudan yabancı sermaye girişlerini destekler durumda, yabancı sermayeli bankacılık yatırımları hız kazanmıştır. Bu süreç, merkantilist anlayışa uygun olarak Batılı sermayenin, kârlı alanlarda yatırım yapmak, bu yatırımlardaki riskleri yakından takip etmek, dış borçlanmayı desteklemek ve aynı zamanda geri ödemelerde yaşanacak sorunları yerinde izlemek ve denetlemek ihtiyacının bir sonucudur.

Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nde söz konusu yabancı sermayeli banka girişlerinin, ulusal bankalara yabancı sermaye iştiraklerinin veya şube açan yabancı bankaların amacı, bir yandan kendi ülkeleriyle ticareti geliştirmek, devlete dış borç sağlamak ve geri ödemeleri takibe almak, diğer yandan da yine kendi ülkeleri için öncelik taşıyan alanlardaki (ulaşım ve madencilik gibi) yatırımlara aracılık etmek ve böylece yabancı firmaları finanse etmek olmuştur.¹⁹

19. yüzyılda, liberalleşme ve sermayenin serbest dolaşımı, günümüzde 80'li yıllardan sonra yaşanan gelişmelerle aynı çıkış noktasına sahiptir. Bu çıkış noktaları, kârı maksimize etmek, büyümek ve riskleri farklı bölgelere yaymak şeklindedir. Bunu gerçekleştirme metotları ise, sömürgecilik kavramı içinde, bu coğrafyalar üzerinde hâkimiyet elde etmek üzerine kuruludur. Ayrıca sermaye sahiplerinin ve devlet çıkarlarının paralel olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin sanayileşmeye ayak uyduramadığı, üretimde verimsizleştiği ve halkın ticaretten uzak tutulduğu merkezî yapı nedeniyle ekonomisinin çöküş yaşaması, ayrıca politik baskıların da etkisiyle, Batılı sermayedarlara, ülke üzerinde hâkimiyet kurma yolu açılmıştır. Bu dönemdeki yabancı yatırımlar da bu hareket noktasıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak, günümüzdeki uluslararası ekonomik sistemi, 19. yüzyıl için geçerli olan ekonomik doktrinlerle açıklamak mümkün değildir. Günümüzde sermaye grupları çokuluslu ya da uluslar üstü nitelik taşımaları nedeniyle, ülke çıkarlarından bağımsız hareket

edebilmektedir. Bu nedenle toprak elde etme esası yerini, mevcut pazardan pay alma, gelişen koşullara ayak uydurma, sağlıklı ve sürdürülebilir büyüme gibi çok boyutlu stratejilere bırakmıştır. Ayrıca, saldırgan büyüme yerine, çoklu rekabet ortamı içinde kazancı çok sayıda aktör arasında paylaşmanın avantajları üzerinde duran modeller de uygulanmaktadır. Günümüzde rekabet ve risk ortamı da çok farklıdır. 19. yüzyılda birkaç ülkenin dünyaya yayılma stratejileri söz konusuysen, bugün hızını giderek arttırmakta olan iletişim teknolojileri sayesinde yeni bir ekonomik gücün nereden ve ne şartlarla çıkacağı belli değildir. (Örn, Çin, Hindistan, Microsoft vs.) Bu nedenlerle günümüzde Türkiye'deki dış borçlanma, dış kaynaklara bağımlılık ve yabancı yatırımlar, 19. yüzyıldaki ele geçirme ve hâkimiyet kurma misyonu olarak değerlendirilmemelidir.

GÜNÜMÜZDE BANKACILIKTA YABANCI SERMAYE

Dünyada Küreselleşme Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Banka Girişleri

20. yüzyılın sonunda dünya ekonomisinin en çarpıcı özelliklerinden biri, uluslararası mali işlemlerin ve sermaye dolaşımının hızla büyümesi olmuştur. Gelişmekte olan ülkelere net sermaye girişleri 1987 ve 1989 arasında yıllık 50 milyar dolar, 1995 ve 1997 arasında ise 150 milyar doları bulmuştur. Yabancı sermaye akımları 1996 yılında gelişmekte olan ülkelerin yatırımlarının yüzde 20’sini oluşturmuştur (1990 yılında yüzde 3).²⁰ Bu büyüme hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin çok yönlü ticareti ve ekonomik liberalizasyonu ile sağlanmıştır. Enformasyon ve telekomünikasyon teknolojilerindeki gelişmeler finansal hizmet endüstrisini dünya eksenine taşımıştır. Enformasyon ağındaki bu denli büyüme ve yeni teknolojik gelişmeler, ülkelerin sermaye akımları üzerinde kontrol uygulamasını güçleştirmiş ve bu durum geri dönülemez bir noktaya gelmiştir.

Sermayenin uluslararası hareketi, sınırlı kaynaklara sahip ülkelerin yatırım projelerine finansman kaynağı sağlayabilmekte, yatırımcılara ise risklerini farklı zaman ve bölgelere yayma imkânı vermektedir. Ülkeler gelirlerinin zayıfladığı dönemlerde tüketim eğrisindeki hareketlere de bağlı olarak iç borçlanma yoluna gidebilmekte, ancak iç borçlanma, ülkedeki tüketim ve yatırımları önemli ölçüde kısarak ekonomik döngüyü yavaşlatabilmektedir. Bu da iç talepte daralmaya, üretim ve gelirlerin azalmasına yol açmaktadır. Böyle bir durum dış borçlara, dolayısıyla yurt dışı fonlara ihtiyacın artmasına neden olmaktadır. Buna karşılık yurt dışına borç veren veya yatırım yapan şirketler, kendi ülkelerindeki riskleri farklı bölgelere dağıtarak bunların etkisini azaltmaya çalışmakta ve birçok farklı bölgede yatırım yaparak, kendi ülkelerindeki fiyat ve verimlilik değişikliklerine karşı önlem almaktadırlar. Son dönemde gelişmiş piyasalarda giderek artan rekabet ve azalan kâr marjları, bankaları gelişmekte olan ülkelere yönlendirmiştir.²¹ Bu karşılıklı ihtiyaca göre, gelişmekte olan ülkeler finans piyasalarını 1980’li yıllardan sonra yabancı yatırımcılara açmış ve buna bağlı olarak da finansal serbestleşmeye yönelik reformlar hız kazanmıştır. Çeşitli seviyelerde uygulanan deregülasyon politikalarıyla gelişmiş ülkelere doğru sermaye akımları ve finansal ilişkiler yoğunlaşmıştır.

1990’lı yıllarda ise uluslararası finansal hizmet ürünlerindeki hızlı gelişmeye paralel olarak yatırımcılar strateji değişikliği yapmışlar ve gelişmekte olan piyasalarda yerleşerek doğrudan hizmet vermeye başlamışlardır. Önceleri şube, temsilcilik, muhabir bankacılığı şeklinde hizmet verirken, daha sonra mevcut bankaları satın alma veya birleşme yoluyla doğrudan yatırımlar da gerçekleştirmişlerdir.²² Yabancı banka girişleri, ülkede kaynak ihtiyacını karşılamaları dışında, yerel sektörde rekabeti arttırmaları, yeni teknoloji ve risk yönetim tekniklerini aktararak verimliliği yükselttikleri gerekçesiyle, gelişmekte olan ülkelere desteklenmiştir. Bu çerçevede gelişmekte olan ülkelere, 1990’lı yıllardan günümüze kadar, bankacılık sektöründeki yabancı sermaye payı önemli bir gelişim göstermiştir. Aşağıdaki tabloda gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektöründeki yabancı aktif payları verilmektedir;

Tablo 1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Sektördeki Yabancı Banka Payları (*)

Ülkeler	1990	2000	2002
Çin (**)	-	-	-
Hong Kong SAR	45,7	87,2	88,6
Singapur	89,4	75,7	76
Hindistan	21	42	40
Güney Kore	0	32,7	32,3
Malezya	22,3	24,9	25,2
Tayland	-	5,9	5,8
Meksika	0,3	54,6	81,9
Şili	18,6	33,1	44,8
Arjantin	17	48,1	41,6
Venezüella	-	49,7	37,4
Peru	-	32,6	30,4
Brezilya	-	25,2	21,5
Kolombiya	3,7	18	16,4
Macaristan	11,4	69,9	90,4
Çek Cumhuriyeti	26,4	65,4	85,8
Polonya	0,02	69,5	67,4
Rusya	7,2	9,5	8,1
Türkiye	2,9	3,6	3,3

(*) Yabancı payı yüzde 50'nin üzerinde olan bankaların aktif toplamının bankacılık sektörünün toplam aktiflerine oranı.

(**) Çin 2004 yılında yabancı bankalara yönelik kısıtlamaları tedrici olarak kaldırma kararı almıştır. Mevcut durumda yabancı bankalar yüzde 20 paya sahiptir.

Kaynak: BIS papers ²³, 2005

Arjantin'de 2002 yılında dış borçların çok yüksek bir seviyeye çıkması, buna karşı büyük hacimli sıcak para giriş ve çıkışları ekonomik dengeyi bozmuştur. Başlangıçta yüzde 50 aktif payına sahip olan yabancı bankaların bir kısmının piyasadan çekilmesi, bir kısmının ise önemli ölçüde kredi kısıtlamasına gitmesi ülkeden büyük miktarda kaynak çıkışına yol açmıştır.²⁴ Bu nedenle Arjantin'de yabancı bankalara daha temkinli yaklaşıldığı, aktif payının diğerlerine göre düşük olduğu söylenebilir.

Buna karşılık Meksika'da 1994'te yaşanan kriz, öncelikle yüksek dış borçlar ve sağlıklı bir yapıya sahip olmayan ulusal bankacılık sektörü nedeniyle derinleşmiştir. Kriz sonrasında ise sermaye ihtiyacını karşılamak amacıyla, yabancı bankalara getirilen kısıtlamalar kaldırılmış ve giriş yapan bankalar yerel projelere destek sağlayarak ekonomik büyümeye katkı sağlamışlardır.²⁵ Bununla birlikte Asya ülkelerinin daha korumacı bir tutum izlediği görülmektedir. Özellikle Tayland, Güney Kore, Endonezya ve Malezya'da, bankacılık sektöründeki aşırı kısa vadeli borçlanma, verimsiz ve riskli yönetilen bankacılık, usulsüzlükler ve yetersiz denetim sistemi nedeniyle 1997 yılında meydana gelen kriz yayılarak diğer Asya ülkelerini de etkisi altına almıştır. Daha sonraki yıllarda oluşan kaynak ihtiyacına bağlı olarak yabancı banka yatırımları artmıştır.²⁶

Doğu Avrupa ülkelerinde ise yaşanan ekonomik sıkıntıların da etkisiyle, yeterli verimliliğe sahip olmayan kamu bankalarının özelleştirilmesi ve yabancı yatırımlara açılmasıyla, sektördeki yabancı payı hızla artmıştır. Aynı zamanda birçoğunun, Avrupa Birliği üyesi olması nedeniyle istikrarlı bir büyüme potansiyeli taşımaları, yabancı banka yatırımlarının artışında diğer bir etkidir. Bu çerçevede ülkelerin gerek mali alt yapılarındaki yetersizlik, gerekse etkin olmayan denetim ve gözetim sistemleri nedeniyle oluşan finansal krizlerin bulaşıcı etkisi uluslararası kuruluşları da harekete geçirmiş ve küresel finans sisteminin istikrarını sağlama çabası ön plana çıkmıştır. BIS²⁷, OECD, Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar finansal liberalizasyon sürecinde, gelişmekte olan ülkelerde mali sistemlerin güçlendirilmesi, bağımsız bir denetim / gözetim sistemi ve gelişmiş risk yönetim tekniklerinin uygulanması konusunda çalışmalarını sürdürmektedirler. Bu konuda ayrıca BIS'in önderlik ettiği sermaye yeterliliği ve risk yönetimi ile ilgili Basel I - II Uzlaşması ve uluslararası muhasebe standartlarına uyum çalışmaları ülkeler arasında geniş bir katılımı sürdürülmektedir. Hazırlık aşamasından sonra, düzenlemelerin 2007 yılında yürürlüğe girmesi hedeflenmektedir. Basel II ile bankaların risk kapsamı genişletilmiş ve kredi riski, piyasa riski ve operasyonel risk tanımları yapılarak bankaların bunlara karşı sermayelerini güçlendirmeleri öngörülmüştür. Uzlaşmada ayrıca risk değerlendirme yöntemlerinde uluslararası farklılıkları gidermek amacıyla detaylı ölçüm teknikleri de sunulmuştur. Basel II²⁸ ile bankalarca modern risk yönetim tekniklerinin uygulanması, ayrıca bankacılık sisteminin gözetim ve denetiminin etkinleştirilmesi ve sistemde şeffaflık ilkesine yer verilmiştir. Bu düzenlemelerle uluslararası finans piyasalarında mali istikrarın sağlanması, rekabet koşullarının eşitlenmesi, yasal anlaşmazlık konularının azaltılması ve tüketicinin korunması ile sistemde güven ortamının yaratılması giderek önem kazanmıştır. Uygulamaların başarılı olması hem ulusal bankacılık sisteminin güçlenmesine, hem de yabancı banka girişlerindeki olası risklerin azaltılmasına destek olacaktır.

Türkiye'de Finansal Entegrasyon Süreci

Günümüzde dünya ekonomik sisteminde giderek artan küreselleşme eğilimi kaçınılmaz olarak finansal entegrasyonu beraberinde getirmektedir. Bir yandan kronikleşmiş dış borçlar nedeniyle dışa bağımlılığın artması, diğer yandan da dünya ekonomik ve ticari sisteminde pay sahibi olma zorunluluğu nedeniyle Türkiye'nin, bu sistemin ve sonuçlarının dışında kalma lüksü bulunmamaktadır. Bütün dünyada bankacılık sektörüne yabancı sermaye girişlerinin, daha önce de değinildiği gibi, önemli ölçüde hız kazandığı iki dönemden biri finansal entegrasyonun yoğunlaştığı 19. yüzyılın ikinci yarısı, diğeri ise liberalizasyon politikalarının hüküm sürdüğü 1980'li yıllardır. Bu çerçevede dünya ekonomik sistemi kendi dinamiğini oluştururken geriye sadece ülkelerin karar alıcılarının bu duruma uygun politikalar üretmesi kalmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise, yine bütün dünyada olduğu gibi, büyük yatırım hamleleri gerçekleştirilmekle birlikte, gerek savaşlar, gerekse ekonomik krizler nedeniyle, dışa kapalı ve korumacı yaklaşım ağırlık kazanmıştır. Özellikle ekonomik bunalımın yaşandığı 1930'lu yıllarda birçok yerli ve yabancı banka faaliyetini durdurmuştur.²⁹ 1977 yılına kadar geçen 50 yıl içinde yeni bir yabancı banka kurulmamış, mevcut olanlar ise giderek azalmıştır. (Bu tarihten sonra 1977 yılında kurulan ilk yabancı banka Arap-Türk Bankası olmuştur.)³⁰ II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından ekonomik canlanmanın tekrar başlamasına paralel olarak, 1950 yılından sonra izlenen liberal politikalarla özel sektörün desteklenmesi bankacılığa yeni bir ivme kazandırmış, birçok ulusal banka kurulmuştur. 1958'de banka sayısı (6'sı yabancı olmak üzere 62 banka) 1931 yılındaki seviyesine ulaşmıştır.³¹ Ancak 1954 yılında yabancı sermayeyi desteklemek amacıyla kâr transferi ve eşit muamele gibi hükümler taşıyan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na rağmen, bu dönemde iç piyasadaki alım gücü yetersizliği, üretimin azalması, giderek artan dış borçlar, dış ticaret açığı ve enflasyonun ekonomide yarattığı bozulmaya paralel olarak yabancı sermaye girişleri oldukça sınırlı kalmıştır. 1958 yılında alınan istikrar tedbirlerine rağmen, 1960 sonrası yaşanan ekonomik kriz yeniden banka tasfiyelerine yol açmıştır. Hazırlanan kalkınma planları ile kalkınma ve yatırım bankacılığına önem verilirken, yeni ticaret bankalarının kurulmasına sınırlamalar getirilmiştir.³²

1974 yılına gelindiğinde ise bütün dünyada yaşanan büyük petrol krizi, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin yurt dışından kredi kullanımlarının artmasına ve uluslararası borç krizinin oluşmasına neden olmuştur. 1980 sonrasında, dış kaynak ihtiyacının artmasıyla birlikte, bütün dünyada 1970'li yıllarda hüküm süren ithal ikameci yaklaşım terk edilerek ihracatın artırılmasına ağırlık verilmiştir. Ticari faaliyetlerde liberalleşmenin yanında, fiyat kontrolleri, kotalar, tarife dışı engeller gibi sınırlandırmaların kaldırılmasını ve devletin ekonomideki rolünün azaltılmasını destekleyen politikalar uygulanmaya başlanmıştır.³³ Bu çerçevede uluslararası finans piyasalarında da önemli değişiklikler meydana gelmiş, işlemlerin çeşitliliği ve hacmi artmıştır.

Bütün dünyada globalizasyonun yeniden şekillendiği, finansal entegrasyonun ve sermaye hareketlerinin hızlanmasına bağlı olarak finansal piyasaların serbestleştirilmeye başladığı 2. dönem olan 1980'li yıllarda, 24 Ocak istikrar programı ile Türkiye'de liberalizasyon politikaları uygulanmaya başlamıştır. Dışa açık büyüme stratejisinin izlendiği programda ekonominin rekabet gücünü artırarak verimliliğin yükseltilmesi, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi ve enflasyonun düşürülmesi hedeflenmiştir. Bunun için ticaret, finans ve sermaye piyasalarında serbestleştirme, kamu sektörünün işleyişinin yeniden düzenlenmesi gibi bir dizi reform çalışmaları başlatılmıştır.³⁴ Bu çerçevede özellikle ticaret ve bankacılık alanında da önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler özetlenecek olursa;

Faizlerin serbestleştirilmesi ve mevduata enflasyon oranının üzerinde faiz ödenmesi ile yurtiçi tasarrufun artırılması, döviz alım satım işlemlerinin serbestleştirilmesi, yabancı sermayenin girişine kolaylık sağlanması, yabancı bankaların kurulmasına veya şube açmalarına elverişli ortam yaratılması, yeni ticaret bankalarının kurulmasına izin verilmesi, sermaye piyasalarının serbestleştirilerek dışa açılması ve Menkul Kıymet Borsası'nın kurulması, Türk bankacılığının dışa açılması ve yurt dışında şube açmalarının kolaylaştırılmasıdır.

Türkiye'de bu dönemle birlikte bankacılık yükselme eğilimine girmiştir. Bankalar arası rekabetin de hızlanmasıyla verimlilik artışı sağlanmış, yeni bankacılık ürünleri (dış ticaret finansmanı, repo, opsiyon, forfaiting, swap, leasing, factoring vs.) geliştirilmiş, bankacılıkta yeni teknolojilerin kullanımı ve yaygınlaşması ve ulusal bankaların yurt dışında şube açarak yatırım yapmalarına olanak sağlanmış, serbest bölgelerde kıyı bankacılığına kolaylıklar getirilmiş, hizmet ve personel kalitesinde artış meydana gelmiştir. Ayrıca bu dönemde yabancı banka sayısında da önemli bir artış olmuştur.³⁵ 1980 yılı sonrasında bu serbestiden yararlanan birçok yabancı banka piyasayı tanımak ve finansal ilişkileri sürdürmek için Türkiye'de peş peşe şube açmaya başlamıştır. Bu dönemde doğrudan yatırım yapan ilk banka Citibank olmuştur. 1980 yılında 4 yabancı banka (Osmanlı Bankası, Arap Türk Bankası, ABN Amro, Banca di Roma) Türkiye'de faaliyet göstermekte iken, 1990 yılında bu sayı 23'e çıkmıştır.³⁶ Bununla birlikte, 1980 yılından günümüze kadar yaşanan ekonomik krizler değerlendirildiğinde, kısa vadeli spekülasyon sermayenin etkisinin yanında yabancı banka davranışlarının da bu durumu hızlandırıcı etkisi olduğu gözlenmektedir. 1980–83 yılları hızlı büyümenin yaşandığı, iç talebin, ihracat ve ithalatın arttığı, enflasyonun sabit kaldığı bir dönem olmuştur. Ancak bu büyümenin sürdürülebilir olması için yurt içi kaynakların yetersiz olması nedeniyle dış kaynakların yurt içine transferi önem kazanmıştır. Bu amaçla çıkarılan 32 sayılı kararname³⁷ ile yabancı sermaye üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmış, yabancıların Türkiye'deki menkul kıymet piyasasından alım yapabilmelerine izin verilmiştir.

1988 yılından itibaren reel faiz oranlarının da yükselmesiyle kısa vadeli yabancı sermaye girişlerinde önemli artışlar olmuştur. Bununla birlikte, bütün sektörlerde faizlerin artışı reel gelirlere düşüşe,

maliyetlerde ise artışa neden olmuştur. Reel sektöre aktarılan kredilerin geri ödemelerinde sorunlar başlamış, fon maliyetleri yükselmiştir. Faizlerin hızla yükselmesiyle, reel sektöre fon aktarımı yerine kısa vadeli, spekülâtif kazançlar ön plana çıkmıştır. İç borçlanmanın giderek arttığı 1990 yılında, kamu sektörünün de iç piyasadan borçlanmaya başlaması, faizlerin ve enflasyonun tırmanmasına, Türkiye'nin dış güvenilirliğinin düşmesine ve sonuçta 1994 krizine yol açmıştır. 1998 yılında finansal küreselleşmenin sonuçlarını yaşayan Rusya ve Asya ülkelerinde yaşanan kriz de Türkiye'deki olumsuz durumu pekiştirici etki yapmıştır. Bankalar üzerindeki kurumsal gözetim ve denetim eksikliğinin de etkisiyle bankacılık başta olmak üzere bütün sektörlerle yayılan ekonomik kriz, konunun önemini göstermiş ve 2000 yılında BDDK faaliyete geçmiştir.

2000 yılına gelindiğinde yeni istikrar programlarının devreye girmesine rağmen, planlanan yapısal reformların gerçekleştirilememesi, hukuki altyapı yetersizliği ve piyasadaki güven eksikliği gibi nedenlerle ekonomik verilerde düzelme olmamıştır. Bu dönemde IMF desteğiyle oluşturulan yeni ekonomik programa göre, kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması ve önceden belirlenmiş sabit kur uygulamasının yanında, yapısal reformların ve özelleştirmelerin hızlandırılmasını içeren önlemler alınmıştır. Programın uygulanmasıyla birlikte faizlerde hızlı bir düşüş yaşanmasına rağmen iç tüketimin yeniden hızlanması enflasyonun istenen seviyeye düşmesini engellemiştir. Kurların sabitlenmesiyle, bankalar uluslararası piyasalardan uygun koşullarda borçlanarak bu fonları yüksek getirili kamu menkul kıymetlerine yatırmış veya iç piyasaya kredi olarak vermişlerdir. Ayrıca artan dış ticaret açığıyla birlikte bankacılık sisteminin açık pozisyonu yükselmiştir. 2000 yılı sonunda bankalar hızla açık pozisyonlarını kapatmaya yönelmiş, bu durum da artan likidite talebi karşısında faizlerin hızla yükselmesine neden olmuştur.³⁸ Yabancı yatırımcıların hazine bonolarını ellerinden çıkarmaya başlaması ayrıca hazine bonolarının da değerini düşürmüştür. Ayrıca ulusal bankaların yurt dışındaki fonlarının ortağı olan yabancı bankalar bunlardan da ayrılmaya başlamışlardır. Bu durumda artan likidite sıkışıklığı ve faizlerin yükselmesinin bir sonucu olarak 2001 Şubat Krizi meydana gelmiştir. Ekonomik gelişmeleri takiben bu dönemde birçok yerli ve yabancı banka kurulmasına rağmen, aynı zamanda birçoğu da faaliyetini durdurmuş ya da tasfiye olmuştur.

Son Dönemde Türkiye'de Yabancı Bankalar Ve Sektör İçindeki Konumu

Türkiye'de son krizlerin ortaya çıkardığı tablo, bankacılık sektöründe etkili bir gözetim ve denetim sürecinin başlatılması ve bu çerçevede saptanacak standartlar çerçevesinde sektörün yapısal anlamda iyileştirilmesi yönünde adımlar atılması gerekliliğini göstermiştir. Türkiye'de başlatılan bankacılığı yeniden yapılandırma programı çerçevesinde alınan önlemlerle, bankacılık sektörü istikrar ve güvenilirlik açısından önemli bir gelişim göstermiştir. 2002 yılından itibaren uygulanan ekonomik program gereği yapısal reformların sürdürülmesinin yanı sıra, BDDK'nın gözetim ve denetim işlevi piyasa güvenini oluşturmuş, bankacılık sektöründeki kırılganlığı azaltmıştır. Ayrıca bir yandan AB'ye

üyelik müzakerelerinin başlayacak olması, diğer yandan 2005 yılına kadar uygulanan programın başarı ile sürdürülmesi, Türkiye'deki ekonomik istikrarın sürdürülebilir olduğuna duyulan güvenle uluslararası finans çevrelerinde olumlu yankı yapmış, Türkiye'nin güvenilirliği artmıştır. Böylece yabancı yatırımlarda artış meydana geldiği gibi, doğrudan bankacılık yatırımları da 3. ivmesini başlatmıştır.

2005 Eylül ayı itibariyle yabancı bankaların kuruluş yılları ve ortaklık payları aşağıda verilmiştir;

Tablo 2. 2005 Eylül İtibariyle Türkiye'deki Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları ve Şubeler

	BANKA ADI	KURULUŞ YILI	YABANCI ORTAKLIK PAYI (yüzde)
BANKALAR	ARAP TÜRK BANKASI A.Ş.	1976	47,7
	CITIBANK A.Ş.	1980	100
	DEUTSCHE BANK A.Ş.	1988	100
	HSBC BANK A.Ş.	1990	100
	BANK EUROPA A.Ş.	2003	100
	T. DIŞ TİCARET BANKASI A.Ş. (*)	2005	89,4
ŞUBELER	BANKA DI ROMA S.P.A. İST ŞUB.	1911	
	ABN AMRO BANK N.V. İST. ŞUB. (**)	1921	
	BANK MELLAT İST. ŞUB.	1982	
	HABİB BANK LİMİTED İST. ŞUB.	1983	
	JP MORGAN CHASE BANK N.A.İST. ŞUB.	1984	
	WESTLB A.G. İST. ŞUB.	1985	
	SOCIETE GENERALE (SA) İST. ŞUB.	1989	

(*) Yüzde 89.4 hissesi Fortis Bank N.V. - SA tarafından satın alınan bankanın Temmuz 2005 itibariyle devir işlemleri gerçekleşmiş, ancak henüz unvan değişikliği yapılmamıştır.

(**) 1921 yılında Holantse Bank-Uni N.V. adı altında kurulmuş olan banka şubesi 1994 yılında ABN Amro Bank N.V. İstanbul Şubesi unvanını almıştır.

Yukarıda adı geçen bankalar dışında, yüzde 50'si Fransız sermayeli BNP Paribas grubuna ait Türkiye Ekonomi Bankası ve yine yüzde 50'si İtalyan Uni Credito'ya ait Koçbank da bulunmaktadır. TBB ve BDDK kayıtlarında bu bankaların yabancı banka statüsünde olmamalarının nedeni, söz konusu bankaların en büyük ortaklarının ulusal bir şirket olmasıdır. Ancak bu şirketlerde yabancı bankaların yüzde 50 ortaklığı bulunmaktadır.

Ayrıca 2005 yılında Yapı Kredi Bankası'nın yüzde 57,4 hissesi Koç Finansal Hizmetler A.Ş.'ye (Uni Credito/Koç ortaklığı), Şekerbank'ın ise yüzde 51'i Hollanda sermayeli Rabobank'a satılmıştır. BDDK'nın onayı alınmış, Bankacılık Yasası'nın yürürlüğe girmesi ve işlemlerin tamamlanması beklenmektedir. 2005 Ağustos ayında Garanti Bankası'nın da yüzde 25,5 hissesinin General Electric Consumer Finance'a satılması konusunda da anlaşma imzalanmıştır.

Tablo 3. Türkiye'de Yabancı Banka ve Şube Sayılarının Sektör İçindeki Payı

	SEKTÖR TOPL. BANKA SAYISI	YABANCI BANKA SAYISI	%	SEKTÖR TOPL. ŞUBE SAYISI	YABANCI BANKA ŞUBE SAYISI	%
1980	37	4	10,8	4258	46	1,1
1990	64	22	34,4	5444	71	1,3
1996	69	18	26,1	6576	96	1,5
2000	79	18	22,8	7992	117	1,5
2002	54	15	27,8	6270	206	3,3
2004	48	13	27,1	6094	205	3,4
2005/9	47	13	27,7	6113	378	6,2

Kaynak: TBB, BDDK

Liberalleşmenin başladığı 1980'li yıllardan sonra faaliyet gösteren banka sayılarında hızlı bir artış görülmekle birlikte, bunların çoğunluğu yabancı bankaların şube veya temsilciliklerinden oluşmaktadır. Bu şubeler genellikle kısa ve orta vadede ülkenin ekonomi ve finans piyasasını tanımak, mevcut müşterilerine hizmet vermek, ileriye dönük yatırım projeleri için araştırma yapmak amacıyla kurulmaktadır. Belli bir araştırma döneminden sonra kendi stratejilerine uygun şekilde bankaya dönüşebilmektedirler. 1980'li yılların başında yabancı banka sayısındaki hızlı artışa rağmen ilerleyen dönemlerde yaşanan ekonomik krizler ve istikrarsızlık sonucu bu sayı (yeni kurulan ve tasfiye edilenlerle birlikte) sabit kalmıştır. Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki liberalleşmeyi ilk anda olumlu değerlendirmelerine karşın, ekonomide uzun zamandır süregelen istikrarsızlıklar ve uygulanan değişken politikalar nedeniyle temkinli davrandıkları ve yatırımlarını sınırlı tuttukları anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'deki yabancı bankaların sektör içindeki aktif payının da değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

Tablo 4. Türkiye'deki Yabancı Bankaların Aktif Toplamına Göre Sektör İçindeki Payları (Milyar USD*)

	1980	1990	1996	2000	2002	2004	Ağ. 2005
BANKACILIK SEKTÖRÜ AKTİF TOPLAMI	17,93	57,74	83,34	155,24	130,12	228,33	261,58
YABANCI SERMAYELİ MEVDUAT BANKALARI AKTİF TOPLAMI	0,56	1,98	2,48	8,40	4,06	7,71	14,83
TOPLAM İÇİNDE %	3,13	3,43	2,98	5,41	3,12	3,38	5,67

Kaynak: TBB, BDDK

(*) Tabloda reel rakamlara ulaşmak ve enflasyondan arındırmak amacıyla TL cinsinden tutarlar USD'ye çevrilmiştir.

1980 liberalizasyonundan itibaren Türkiye'deki yabancı bankaların payının 2005'in ikinci yarısına kadar önemli bir değişim kaydetmediği ve ortalama yüzde 3,4 seviyesinde kaldığı görülmektedir. Bunun nedeni, 1980 yılından sonra sektöre yeni yabancı girişleriyle birlikte, ulusal bankalarda da artışın olmasıdır. Ayrıca bu dönemde kurulan bankalar olduğu gibi tasfiye edilenlerin de olması söz konusu oranı aynı seviyede tutmuştur. Yabancı payında 2005 yılındaki artış ise Fortis Grubu tarafından satın alınan Dışbank'ın da yabancı bankalar sınıfına girmiş olmasından kaynaklanmaktadır. 2005 yılında ayrıca satışı ile ilgili BDDK onayı alınmış olan Yapı Kredi Bankası (Uni Credito/Koç ortaklığı) ve Şekerbank (Rabobank) ile kayıtlarda yabancı banka statüsünde geçmeyen TEB (BNP Paribas) ve Koçbank (Uni Credito)'ın da aktif tutarları hesaba katıldığında yabancı payı yaklaşık yüzde 17,5'e çıkmaktadır³⁹. (YKB'nin de yabancı payının, Koç ortaklığı nedeniyle, yüzde 50'nin altında olması dikkate alınırsa yabancı payı oranı YKB hariç yaklaşık yüzde 10,5 olacaktır.)

Türkiye'deki yabancı bankaların konumunun belirlenmesinde sayısal niteliklerinin yanında sektör içindeki finansal yapılarının da incelenmesi açıklayıcı olacaktır. 2004 yılı itibariyle yabancı bankaların finansal oranları, sektör içinde karşılaştırmalı olarak aşağıda verilmiştir;

Tablo 5. Yabancı Bankalar, Kamu ve Özel Bankaların Seçilmiş Bilânço Göstergeleri (% , 2004)

	YABANCI BANKALAR	KAMU BANKALARI	ÖZEL BANKALAR
KREDİLER / TOPL. AKTİFLER	45	19,6	38,9
BANKA. VE PAR. PİY. ALAC. / TOP AKTİFL.	15,3	10,2	8,1
MDC / TOPL. AKTİFLER	24,4	57,8	32,1
TAKİPTEKİ ALACAQL. Brüt / KREDİLER	3,3	11,4	5,1
MEVDUAT / TOPLAM PASİFLER	45,5	75,9	59,8
BANKALARA BORÇL. / TOPL. PASİFLER	22,7	3,9	13,6
ÖZ KAYNAKLAR / TOPL. PASİFLER	20,1	9,4	15,6
DÖNEM NET KARI / TOPL. AKTİFLER	2,3	2,5	1,6
KREDİ / MEVDUAT	99	25,8	65,1
MDC /MEVDUAT	53,6	76,2	53,7

Kaynak: BDDK Araştırma Dairesi, 2005/6

Not: Tabloda finansal oranlarda aktif ve pasif dengesi açısından 2003 yılına göre büyük değişiklikler içermemesi nedeniyle sadece kesinleşmiş 2004 yılına ait rakamlar irdelenmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi, yabancı bankaların, diğer bankalar ve piyasaya verdikleri krediler ile bankalar arası para piyasasına yatırdıkları kredilerin, toplam aktifler içindeki payının kamu bankaları ve özel bankalara göre daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Buna karşılık menkul değerler cüzdanının aktif yapıda önemli bir yer tuttuğu ancak bunun kamu bankaları ve özel bankaların gerisinde kaldığı görülmektedir. Takipteki alacaklar oranı ise sektöre göre daha düşük düzeydedir. Mevduat oranı pasif toplamı içinde önemli bir paya sahip olmakla birlikte diğer bankaların seviyesinin altındadır. Bankalara olan borçlar kaleminin payı ise sektöre göre yüksek seviyededir. Kârlılık oranı sektörün biraz üzerinde seyretmektedir. Kredilerin mevduatı karşılama oranı diğer bankaların oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Menkul değerlerin mevduata oranı ise kamu bankalarından düşük ancak kendi içinde yüksek seviyededir. Bu verilere göre şu sonuçlara ulaşmak mümkündür.

Yabancı bankaların toplam faaliyetleri içerisinde piyasaya ve sektöre fon aktarımı önemli bir yer tutmaktadır. Kredi aracılık maliyetlerindeki düşüşün de etkisiyle artan kredilerin kaynağının önemli bir kısmını mevduat oluştururken bir kısmını da bankalara borçlar kalemi sağlamaktadır. Ancak yabancı bankalar mevduatta henüz sektörün gerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte

verdikleri kredilerin ve mevduatın birbirlerini tam olarak karşıladığı görülmektedir. Ayrıca mevduatın pasif yapı içindeki ağırlığı göz önüne alınırsa, yatırımları için kaynak sağlama konusunda sorun yaşamadıkları anlaşılmaktadır.

Kredilerden sonra menkul değerler cüzdanının da bilanço yapısı içerisindeki payının yüksek olması, yabancı bankaların yüksek likiditesini sürdürdüğünü göstermektedir.

Kredilerdeki artışa karşılık yabancı bankaların kredi değerlendirmelerindeki titiz davranışları ile takipteki alacakların aktif yapısı içerisinde küçük bir paya sahip olduğu gözlenmektedir.

Pasif yapı içerisinde öz kaynakların payı oldukça önemli bir seviyededir. Böylece yabancı bankaların pasif kalemlerini dış kaynak ve öz kaynaklarıyla dengeli bir şekilde finanse ettikleri anlaşılmaktadır.

Son Dönemde Bankacılık Sektörüne Yeni Yabancı Girişleri, Nedenleri ve Türkiye Üzerindeki Etkileri

1980 yılından beri uygulanmakta olan liberalizasyon politikaları ve finans sektöründe kaydedilen gelişmelere rağmen bankacılık sektöründeki doğrudan yatırımlar ancak 2004 yılında ivme kazanmıştır. 2005 yılına gelindiğinde, ülke ekonomisinde son dönemde yaşanan gelişmelerin de etkisiyle gerek reel sektör gerekse bankacılık alanında yabancı yatırımcıların ilgisinin önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bunun somut örneği 2005 yılında gerçekleşen banka satışlarıdır. Son dönemdeki bu gelişmeleri, öncelikle uluslararası planda geçerli olan nedenler ile birlikte Türkiye'nin koşulları çerçevesinde irdelemek yararlı olacaktır.

Daha önce incelediğimiz gibi Türkiye'deki yabancı bankacılık yatırımlarının geliş nedenlerinde 19. yüzyıldan günümüze kadar süren ekonomik gelişmelerin etkisi bulunmaktadır. Bu sürecin bir döngü halinde ve birbirini etkileyecek şekilde günümüze kadar geldiği düşünülürse, yatırımların ivme kazandığı 3 dönemde farklı unsurların öne çıktığı gözlenmektedir. Bunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

19. yüzyıl - Dış borçlardaki artış;

Osmanlı Devleti'nin finansal sorunlarını aşmak için dış borçlanmaya ağırlık vermesi ve böylece entegre olduğu uluslararası finans piyasasının doğrudan yatırımlarına açılması.

1980'li yıllar - Küreselleşme, liberalleşme;

Ekonomik ve finansal küreselleşme aktörlerinin kârlı alan arayışlarının baskısı ve Türkiye'de giderek artan fon ihtiyacına paralel olarak liberalleşme eğilimlerinin başlaması.

2004 sonrası - İstikrar, gözetim ve denetim fonksiyonu;

Yabancı yatırımcıların kâr etme isteği sürmekle beraber, bütün dünyada yaşanan krizlerin finansal riskleri arttırmasıyla, ekonomide istikrarın, finans piyasalarında da gözetim ve denetim fonksiyonunun önem kazanması ve bu çerçevede uluslararası düzenlemelerin uygulamasının yaygınlaşması.

Burada, dış borçlardaki artış ve küreselleşme sonuçlarının bugün de etkisinin sürdüğünü belirtmekte yarar vardır. Ancak günümüzde önceki dönemlerden farklı olarak, istikrar, gözetim ve denetim süreci ile ilgili uluslararası düzenlemeler zorunluluk kazanmış ve daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

a) Yabancı bankaların giriş nedenleri

Gelişmekte olan ülkelerde yabancı banka giriş nedenleri, gerek kendi ülkelerindeki yönlendirici faktörler, gerekse ev sahibi ülkedeki çekici faktörler dikkate alınarak aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir:

Kârlılığın arttırılması;

Dünyada sermayedarların fonlarını değerlendirebilmek için değişik coğrafyalara açıldığı 14. yüzyıldan beri yatırımlarda kâr amacı gütmek asli unsur olmuştur. Bugün gelişmiş piyasalarda rekabetin yoğun olması nedeniyle yabancı bankaların kâr oranları düşmüştür. Buna karşılık gelişmekte olan piyasalar, bu gruplar için daha elverişli durumdadır. Ancak öncelikle ana ülkenin ekonomik ve finansal şartlarının (kârlılık, faiz oranları, kambiyo oranları vs.) diğer ülkelerde yatırımı teşvik eder nitelikte olması gerekmektedir. İkinci olarak ev sahibi ülkede büyümeye elverişli ekonomik ve finansal yapı, maliyetleri düşürücü nitelikte vergi oranları, faizler, belirsizlik hâli önem taşımaktadır.⁴⁰

Riski yaymak;

Yatırımcılar buldukları yerdeki riskleri farklı bölgelere dağıtarak bunların etkisini azaltmaya çalışırlar. Birçok farklı bölgede yatırım yaparak, kendi ülkelerindeki fiyat ve verimlilik değişikliklerine karşı önlem alırlar.⁴¹

Coğrafi veya kültürel birlik;

Yabancı bankalar, kendileriyle aynı kültürel yapıya sahip olan ülkelere (örneğin; İspanyol bankalarının Latin Amerika ülkelerini, Japonya'nın Uzak Doğu ülkelerini tercih etmesi gibi) yönelebilirler. Bu şekilde maliyetlerin düşürüldüğü (dil birliği ile) ve verimliliğin sağlandığı düşünülmektedir.⁴²

Dünya Ekonomisindeki gelişmeler;

Finansal küreselleşmenin sonuçlarına bağlı olarak dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmeler yabancı banka yatırımlarını teşvik eder niteliktedir. Dünya ticaret hacminde büyüme, telekomünikasyon alanındaki gelişmeler, uluslararası faaliyetleri destekleyen türev ürünlerin (options, forward, swap, futures vs.) gelişmesi ve yaygınlaşması finansal entegrasyonun hızlanmasına, dolayısıyla bu alanda doğrudan yatırımların artmasına neden olmaktadır. Yabancı bankalar, müşterilerinin gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımlarının ihtiyaç duyacağı finansal hizmetlerin sağlanması amacıyla da ("müşteriyi takip et" ilkesi) yatırımda bulunmaktadır.⁴³ Ancak son dönemlerde, bankaların giriş yaptıkları ülkelerde perakende bankacılığına da çok önem verdikleri izlenmektedir. Ayrıca kriz dönemlerinde, giriş yapacakları ülkede yeniden yapılandırmaya tabi tutulan bankaların satış değerlerinin düşmesi de yabancı bankalar için avantajlı bir durumdur.

Giriş yapılan ülkede güvenli bir denetim ve gözetim sisteminin bulunması;

Giriş yaptıkları ülkede istikrarı sağlayacak etkin bir denetim ve gözetim sisteminin ve bunun için gereken yapısal ve hukuki altyapının bulunması, yabancı bankaların faaliyetlerini daha güvenli ve istikrarlı bir ortamda gerçekleştirmelerini sağlamaktadır.⁴⁴ Aynı şekilde bankacılık sisteminde Basel II ile ilgili çalışmaların desteklenmesi de finansal istikrar sağlanması açısından bir diğer tercih unsurudur.

Giriş yapılan ülkenin yabancı katılımını destekleyen politikalar izlemesi;

Giriş yapılan ülkede dışa açık politikalar izlenmesi ve bununla ilgili destekleyici ve koruyucu nitelikte önlemlerin alınmış olması yabancı yatırımları çeken diğer bir unsurdur. Ancak bu konuda ülkeler, liberalleşmeyi sağlamakla birlikte, kendi içinde bu politikaların ilkelerini mevcut yapılarına göre saptamakta serbesttirler. Burada sorun, yabancı bankalar için elverişli koşulların sağlanması ile iç dinamiklerdeki dengenin korunması arasında bulunabilecek en uygun politikaların tespitidir.⁴⁵

Bu genel çerçeveye birlikte Türkiye'deki yabancı banka girişlerini destekleyen unsurların temelinde yukarıda sayılan bütün tanımlamaların yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte Türkiye'nin potansiyelini spesifik olarak yabancı firma/grup tercihinden bağımsız olarak aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür;

Türkiye'de son dönemde yaşanan olumlu makroekonomik gelişmeler;

Son yıllarda Türkiye'de siyasi istikrarın da etkisiyle uygulanan makroekonomik politikalar ve yapısal dönüşüm projeleri başarıyla sürdürülmektedir. GSMH 2003'te yüzde 5,9, 2004'te yüzde 9,9 artış göstermiştir. Enflasyon ise 2004 yılında yüzde 9,3 seviyesine inmiştir. Enflasyon ve faiz oranlarının düşmesi iç talebin canlanmasına, bu da reel sektör yatırımlarının artmasına

neden olmuştur. (2004 yılında makine teçhizat yatırımları yüzde 60,3 artmıştır.) Buna karşılık işsizlik devam ederken iç tüketim artışına paralel olarak dış ticaret açığı 2004 yılında 25 milyar USD'ye yükselmiştir. Cari açığın kısa vadeli fonlarla finanse edilmesi ise bir risk unsurudur.⁴⁶ Bununla birlikte uygulanan kur politikaları ekonomik krizlere olan dayanıklılığı artırmaktadır. Ayrıca sıkı maliye politikaları ile borç stokunun düşürülmesine çalışılmaktadır. Bu çerçevede yaşanan gelişmelerin IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlarca desteklenmesi ve buna bağlı olarak finans ve kredi kuruluşlarınca gerçekleştirilen kredi notu artırımları yabancı yatırımcıların uzun vadeli düşünmelerine olanak sağlamıştır.

Bağımsız bir denetim ve gözetim kurumunun (BDDK) işlerlik kazanmış olması;

Finans piyasaları üzerindeki kontrol mekanizmalarının sağlıklı işlemesi bankacılık sektörüne duyulan güveni ve istikrarı artırmıştır.

Bankacılık yeniden yapılandırma programı;

2001 krizi sonrasında mali bünyeleri bozulan bankaların daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması amacıyla hazırlanan programda, kamu bankaları, TMSF'ye devrolan bankalar ve özel bankaların finansal ve operasyonel yapısının güçlendirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca TMSF'ye alınan bankaların devir, satış ve tasfiye işlemlerinin yapılması, bankacılıkta denetim ve gözetim çerçevesinin oluşturulması, etkinlik ve rekabet gücünü artıracak önlemlerin alınması hedeflenmiştir.⁴⁷ Yine program kapsamında bankacılıkta sermaye yapısını güçlendirip, risk tanımlarını genişleterek gereken önlemlerin alınmasını, denetim/gözetim sürecini ve şeffaflığı getiren Basel II hükümlerinin de uygulama çalışmalarına başlanmıştır. Programın başarı ile sürdürülmesini müteakip alınan bütün bu önlemler bankacılık sektörüne olan güveni artırmıştır.

Doğrudan yatırım teşviki ile ilgili yasal düzenlemeler;

2003 yılında çıkarılan 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile prosedürlerde esneklik tanınması doğrudan yabancı yatırımların artışında bir diğer etkidir. Kanun, 1954 tarihli 6224 sayılı kanunu yürürlükten kaldırmıştır. Yeni kanunda, yabancı yatırımlarda ön izin alma koşulu da kaldırılmıştır. Ayrıca kâr, temettü, sermaye payı transferinde serbesti tanınmış, doğacak anlaşmazlıklarda 4686 sayılı uluslararası tahkim kanununa başvurulabilmesi imkânı verilmiş ve gayrimenkul edinmede sınır kaldırılmıştır.

AB'ye katılım süreci;

Bu süreçte üyelik müzakereleri aşamasına girmiş olan Türkiye, gelişmiş finans piyasaları için ekonomik gelişme potansiyeli yüksek, sektörel anlamda kârlı yatırım olanakları bulunan, güvenli ve istikrarlı bir alt yapıyı sürdürebilecek bir ülke konumuna gelmiştir. Müzakerelerin başlamış olması, AB ile ilişkilerin süresi belli olmayan ancak "geri dönülemez" nitelik taşıması nedeniyle Türkiye, ileriye dönük istikrarını ve gelişim potansiyelini teyit ettiği gibi, diğer uluslararası

kuruluşların güvenini ve desteğini kazanmıştır. Bu da yabancı yatırımcıların, seyri ve süresi ne olursa olsun AB müzakerelerinin başlanmış olmasına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

İşlem maliyetlerindeki azalma;

Bankacılık faaliyetlerinde fon maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla 2003 yılından sonra, mevduat ve kredi işlemlerinde vergi, resim ve harçlarda indirimle gidilmiştir. Böylece mevduatın krediye dönüşüm oranı da arttırılmıştır.⁴⁸

Türkiye'de bankacılık sektöründeki rekabet ortamı;

Bankacılık sektörü, mevcut durumda büyüme potansiyeline sahip olmakla birlikte küçük hacimlidir ve derinliği azdır. Banka dışı kredi kurumları ve sermaye piyasası da küçük hacimlidir. Bu da yabancı bankalar için elverişli bir ortam oluşturmaktadır.

Dış ticaret potansiyeli;

Türkiye'nin son dönemlerde artan dış ticaret potansiyeli ileriye dönük bankacılık faaliyetlerinin artmasına ve yeni yatırımların gündeme gelmesine destek olacaktır. Bu durum yabancı yatırımcılar tarafından, gerek bankacılık faaliyetlerinin artması, gerekse reel sektör yatırımlarının fon ihtiyacının karşılanması açısından olumlu karşılanmaktadır.

Demografik yapı;

Türkiye'nin genç ve yoğun nüfus yapısı, gerek istihdam gerekse müşteri potansiyeli açısından yabancı yatırımcılar için oldukça elverişli bir durum oluşturmaktadır.

Reel sektörlerde yatırım artışı;

Türkiye'de bütün bu gelişmeleri takiben diğer sektörlerde de (örneğin inşaat, telekomünikasyon) yabancı yatırımcıların ilgisinin artması ve bu yönde ileriye dönük beklentiler sonucu gerek söz konusu yatırımcıların desteklenmesi, gerekse iş hacmindeki artıştan pay alma isteği yabancı bankacıları harekete geçirmektedir.

Türkiye'de yabancı banka yatırımlarını özendirici olduğu varsayılan bu unsurlardan birinin tek başına etkisinin olduğunu söylemek yanıltıcı olabilir. Bu nedenle bu unsurların hepsinin aynı anda işlerlik kazanmasının yabancı yatırımcıları harekete geçirdiği anlaşılmaktadır. Buna örnek olarak geçmişte, tek başına liberalizasyon politikalarının uygulanmasının veya yabancı banka müşterilerinin Türkiye'de yatırım projelerine destek vermelerinin ya da kriz dönemlerinde el konulan bankaların satış değerlerinin düşmesinin yabancı yatırımları hızlandırıcı etkisinin olmadığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede, uzun zamandır dış ticaret potansiyeli, coğrafi konum, demografik yapı vs. açısından kârlı bir pazar olarak görülen Türkiye'de özellikle makroekonomik istikrar, AB müzakereleri, bankacılık yeniden yapılandırma programının

uygulanması ve bankacılık denetim ve gözetim sürecinin işlenmesi ile yabancı yatırımcıların uzun vadeli ve kalıcı projelere girişmelerinin önü açılmıştır.

b) Yabancı banka yatırımlarının Türkiye üzerindeki etkileri

Türkiye'nin liberalleşme ile ilgili tavrını uzun yıllar önce ortaya koymasına karşın, yabancı yatırımların ancak son dönemde hızlanması bu konuda ileriye dönük beklentilere yönelik tartışmaları da hızlandırmıştır. Türkiye'de bankacılık sektöründeki yabancı yatırımların sınırlı düzeyde kalması nedeniyle bu konuda yapılan araştırmalar, gelişmekte olan ülkelerdeki etkileri ortaya koyan ampirik çalışmaları baz almaktadır. Bu nedenle bir yandan gelişmekte olan ülkelerin taşıdığı ortak özellikler, diğer yandan küreselleşmenin etkisiyle dünyada yaşanan ekonomik olayların aynı zamanlarda benzer etkiler yaratması nedeniyle, bu çalışmaların Türkiye ile ilişkilendirilmesi yanlış olmayacaktır.

Fon ihtiyacının karşılanması;

Yabancı bankaların gelişmekte olan ülkelere girişlerinin en önemli etkisi bu ülkelerin giderek artmakta olan fon ihtiyacının karşılanmasıdır. Çoğunlukla yaşanan krizlerin ve artan dış borçların bozduğu makroekonomik dengenin yeniden sağlanabilmesi yabancı sermaye girişi ile mümkündür. Burada kısa vadeli spekülatif sermaye yerine doğrudan yatırımların tercih edilmesi daha sağlıklı sonuçlar vermektedir. Bu çerçevede yabancı bankalar, uluslararası fon kaynaklarına olan yakınlıkları ve kolay erişebilirlikleri nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerin bu fonlardan yararlanmalarını sağlamaktadır. Bhattacharaya (1993) araştırmasında⁴⁹, Pakistan, Türkiye ve Kore'deki örneklerde görüldüğü gibi yabancı bankaların yerel projelerin fonlanması yabancı sermayeye erişilmesine aracı olduğunu belirlemiştir. Böylece yabancı bankalar sıcak para girişlerinin olumsuz etkilerini de azaltabilmektedirler.

Rekabet etkisi;

Yabancı banka girişlerinin etkilerinden biri de rekabet artışı ve bu rekabetin getirdiği yeniliklerdir. Rekabet genel anlamıyla, finansal hizmetlerin verimini arttırmak, yenilikleri teşvik etmek ve istikrara katkıda bulunmak için gerekli bir unsurdur. Buna göre yabancı banka mevcudiyeti bankacılık sektörünün verimliliğini artırabilir. Ayrıca bankacılıkta da ilk olarak hizmet kalitesinin artması, yeni teknolojilerin kullanımının yaygınlaşmasıyla verimliliğin, dolayısıyla karlılığın artması söz konusudur.⁵⁰

Kalite, yeni ürünler ve verimlilik;

Konu ile ilgili olarak Denizer'in yaptığı çalışmada⁵¹ bankacılıktaki yapısal gelişmeler 1980 öncesi ve sonrası olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmaya göre, Türkiye'de 1980 öncesi bankacılık sektöründe yönetim kalitesi zayıftır. Bankalarda özellikle planlama, operasyon, kredi pazarlama ve insan kaynakları konularında standart bir süreç bulunmamaktadır. Bankalarda kredi

değerlendirme bankacıların borçlulardan elde ettikleri kişisel bilgilere dayanmakta, ayrıca birçok bankanın istihbarat birimi de bulunmamaktadır. Bankalar sunacakları hizmetler ve krediler için pazarlama tekniklerinden habersizdir.

1980 sonrasında ise yabancı bankaların oluşturduğu rekabet ortamıyla, yeni pazarlama, bütçe ve planlama teknikleri geliştirilmiştir. Yabancı bankalar aracılığıyla bankacılık okulları, staj programları oluşturulmuş, alınan personel kalitesi artmıştır. Ayrıca teknolojik ve elektronik bankacılık gelişmiş, bütün şubeler çevrimiçi bağlantıya geçmiş, elektronik fon transferi (EFT), SWİFT sistemleri, ATM ve kredi kartları kullanımı artmış, internet bankacılığı yaygınlaşmıştır. 1980 sonrasında bankacılık ürün çeşitliliğindeki artış da dikkat çekici boyuttadır. Yabancı bankalar yeni fonlama, kredi türevleri ve sigortacılık gibi çeşitli finansal hizmetlerin gelişmesine de katkıda bulunmuştur (riske karşı koruma sağlayan options, swap, forward, futures gibi hedge işlemleri, sosyal güvenlik yükünü azaltan emeklilik sigortası işlemleri vs.)⁵². Yabancı bankalar bu ürün çeşitliliği yanında, katma değeri yüksek hizmet sunmakta, bu da banka kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda az sayıda personelle yüksek kalite ve verimde çalışılarak maliyeti düşürmektedir.

Yeni muhasebe, risk yönetimi ve raporlama teknikleri;

Yabancı bankaların uluslararası standartlara uygun modern muhasebe sistemlerini kullanmak suretiyle yurt dışında kabul görmeleri de ulusal bankalara örnek teşkil etmektedir. Kredi tahsisinde ise ileri değerlendirme teknikleri uygulayan yabancı bankalar bu konuda yerel bankaları teşvik edebilmektedir. Yabancı bankalar ileri risk yönetim tekniklerini geliştirmek yoluyla riski azaltmakta, sorunlu kredilere karşı daha hazırlıklı olmaktadır. Bu teknikler, gözetim ve denetim kalitesini de artırarak finansal sistemin istikrarına katkıda bulunmaktadır. Türkiye'de uygulama çalışmalarına başlanan Basel II, bu çerçevede bankacılık sisteminin olası risk hesaplarını yaparak kendini güvence altına alması esasına dayanmaktadır. Burada bankalar, standart veya ileri düzey risk değerlendirme tekniklerini kullanma konusunda serbest bırakılmıştır. Ancak ileri ölçüm teknikleri konusunda deneyimli olan yabancı bankalar, standart teknikleri uygulayacak ulusal bankalara göre söz konusu risklerin saptanmasında veya sağlıklı kredi değerlendirmelerinin yapılmasında daha avantajlı durumda olacaklardır. Buna göre yabancı bankaların riski minimize etmek amacıyla gerek kredi prosedürleri ve kredi değerlendirmeleri, gerekse teminatlandırma konularında oldukça titiz davrandıkları ve standartları aşmadıkları bilinmektedir. Sağlıklı bir risk yönetiminde olması gereken koşullar da bu şekilde gerçekleşmelidir.

Türkiye'de önceki yıllarda yaşanan yoğun rekabet ortamında, kâr sağlayan yüksek risklerle çalışılmakta, daha esnek değerlendirmeler yapılmaktaydı. Bu şekilde artan batık kredilerin ekonomik krizlerin etkisini artırdığı da bilinmektedir. Bu nedenle yabancı bankalar rekabetin etkisiyle ulusal bankaların da ileri düzey ölçüm tekniklerine geçmelerini ve gelişmiş muhasebe

standartlarını uygulamalarını teşvik edebilir. Aksi durumda rekabet, kötü yönetilen, teminatsız ve riskli kredilerle zayıflamış bankaları sistem dışına itebilir.⁵³ Bu çerçevede yabancı bankaların, yerel bankalarla rekabeti hızlandırmak suretiyle, sektörde yeni teknolojilerin kullanılması, ürün çeşitliliği ve sağlıklı bir risk yönetimi ile verimlilik artışına yol açtığı söylenebilir. Rekabetin eşlik ettiği verimlilik artışı aynı zamanda tüketici çıkarlarına da olumlu yansımaktadır.

Makroekonomik istikrara etkisi;

Yabancı bankalarla ilgili bir diğer önemli husus, giriş yaptıkları ülkedeki makroekonomik istikrara etkileridir. Yabancı bankalar mali yapılarını dengeli tuttıkları, risk değerlendirmelerinde titiz davrandıkları ve sermaye yapılarını güçlü tuttıkları için kredi tahsisi gibi aracılık görevlerini yerine getirmede de sorun yaşamazlar. Bu nedenle, yabancı bankaların reel sektöre fon aktarımı ve bunun niteliği aynı zamanda bu bankaların giriş yaptıkları ülkenin ekonomik kalkınmasına ne ölçüde katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu konuda yapılan bazı eleştiriler, yabancı bankaların fonlarını, bir yandan ellerindeki gelişmiş değerlendirme tekniklerini kullanmak suretiyle KOBİ'leri eleyerek, diğer yandan yurt dışından temin edebildikleri ucuz fonlarla fiyat avantajı yaratarak, seçkin müşterilere yöneldikleri şeklindedir. “Cherry picking” olarak adlandırılan bu durumda, güvenilirliği düşük müşteriler ulusal bankalar tarafından paylaşılmakta, bu da sorunlu kredileri artırmaktadır.⁵⁴ Ancak yabancı bankaların piyasaya yönelik yatırımlarında büyük şirketler daha fazla pay alsalar da, bu akımdan küçük şirketler de yararlanmaktadır.⁵⁵ Bu çerçevede BIS'in yaptığı bir çalışma, 1995 sonrasında yaşanan krizlere rağmen, incelenen üç dönemde yabancı bankalarca verilen kredilerin hacminde bir daralma olmadığını, aksine artarak devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 6. Yabancı Bankaların Tahsis Ettiği Krediler (Milyar USD)

	1995	2000	2003
Asya Ülkeleri	160	308	360
Latin Amerika Ülkeleri	38	222	243
Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri	4	52	93
Türkiye	1	3	2

Kaynak: BIS 2005

2003 yılında yabancı bankaların verdiği kredilerin ulusal bankalarinkine oranı Asya ülkelerinde ortalama yüzde 8, Latin Amerika ülkelerinde yüzde 52, Doğu Avrupa ülkelerinde ise yüzde 35'tir.⁵⁶ Bu oranların Latin Amerika ülkelerinde yüksek seviyede, Asya'da ise düşük seviyede olması (bankacılık krizinin etkisiyle) yabancı bankalara duyulan güvensizliği göstermektedir. Yabancı bankalar, ekonomik krizler sonrasında kredileri canlandırarak bankacılık sektörüne

fon sağlanmasına yardımcı olabilmektedirler. Örneğin, Meksika'da bankacılık sistemi 1995'te sorunlu krediler ve Meksika pezosunun çökmesine neden olan yüksek faiz oranları neticesinde oldukça zayıflamıştır. Verilen devlet desteğine rağmen özel sektöre yönelik krediler uzun yıllar artmamıştır. Bununla birlikte sistemin yabancı katılımına açılmasıyla, söz konusu olan güçlü sermaye desteği kredilerin yeniden reel sektöre akmasına neden olmuştur. Meksika'da bankacılık sektör aktiflerinin yüzde 82'sini, yabancı payının yüzde 50'den fazla olduğu bankalar kontrol etmektedir.⁵⁷ Ayrıca Goldberg ve diğerleri (2000) yaptıkları araştırmada Arjantin ve Meksika'daki 1994-95 krizlerinde yabancı bankaların piyasaya kredi tahsislerinde ulusal bankaları geride bıraktıklarını tespit etmişlerdir.⁵⁸ Aynı şekilde Detragiache ve Gupta (2004) Malezya'daki 1997-98 krizinde yabancı bankaların yerel pazarı terk etmediğini, bununla birlikte yerel kuruluşlara göre daha az hükümet desteği aldığını belirtmektedirler.⁵⁹ Yabancı bankalar farklı piyasalarda risklerini dağıttıkları için kendilerini ev sahibi ülkenin kriz döngüsünün dışında tutabilir ve kriz dönemlerinde, kendi ana organizasyonlarını bu ülkeye fon sağlamak amacıyla kullanarak, uygulanan para politikasının etkisini güçlendirebilirler.⁶⁰

Bu çerçevede Türkiye'de 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler sırasında yabancı bankaların finansal tablolar üzerinden hareketlerinin ve bunun sektör üzerindeki etkilerinin incelenmesi yerinde olacaktır. Tabloların tümünde reel rakamlara ulaşmak ve enflasyondan arındırmak amacıyla TL cinsinden tutarlar USD'ye çevrilmiştir.

Tablo 7. Yabancı Bankaların 1994 Krizinde Seçilmiş Bilânço Kalemlerindeki Gelişim (Milyon USD)

	Ara.93	Mar.94	Haz.94	Ara.94	Ara.95
AKTİFLER					
LİKİT AKTİFLER	1647	978	1012	1006	1130
Bankalardan Alacaklar	1116	533	354	487	641
Menkul Değerler Cüzdanı	334	258	441	246	256
KREDİLER	843	602	552	377	556
TAKİPTEKİ ALACAKLAR	10	10	14	20	4
PASİFLER					
MEVDUAT	597	468	602	636	1217
INTERBANK	0	4	36	6	22
YURT İÇİ BANKALAR	74	41	33	35	86
YURT DIŞI BANKALAR	910	513	342	274	67
BİLÂNÇO TOPLAMI	2731	1837	1819	1587	1994

Kaynak: TCMB 2003

Yabancı bankaların pasif yapısına bakıldığında bilânço toplamı içinde özellikle yurt dışı banka kredilerinin ve mevduatın ağırlık taşıdığı görülmektedir. Aktif yapısında ise en önemli kalemi likit değerler ve krediler oluşturmaktadır. Bu durum yabancı bankaların, krizin yoğunlaştığı dönemde yükümlülüklerini ağırlıklı olarak likit aktifler ve kredilerle karşıladıklarını göstermektedir. Diğer bir deyişle Aralık 1993'te yabancı bankalar, likidite sıkıntısının üst seviyelere çıktığı finans sektörüne göre yüksek bir likiditeye sahiptiler. Bu dönemde likit aktiflerin toplam aktiflere oranı yüzde 60.3'tür. Böylece bu dönemde yabancı bankalar ağırlıklı olarak mevduat ve yurt dışı banka kredilerinden oluşan yükümlüklerini, sektörde nakit sıkıntısı çeken diğer bankalara plase etmişlerdir.

Şubat 1994'te krizin başlamasıyla, mevduatta da yüzde 21,6'lık bir kayıp olmuştur. Buna karşılık faiz ve kur riskinin azaltılması için yurt dışı banka kredileri yüzde 43,6 oranında azaltılmıştır. Bunun için öncelikle sektördeki diğer bankalara tahsis edilen krediler yüzde 52,2 oranında düşürülmüş, aynı şekilde piyasaya verilen kredilerde de yüzde 28,6'lık bir düşüş olmuştur. Krizi takip eden aylarda ise mevduat sigorta limitinin artırılmasıyla, mevduat kalemi tekrar eski seviyesine yükselmiştir. Yabancı banka kredilerinin ise geri ödemeleri hızlandırılmış, bilanço toplamı içinde Mart 94'te yüzde 27,9 olan söz konusu kredilerin payları, Aralık 95'te yüzde 3,4'e düşürülmüştür. Buna karşılık piyasaya karşı oldukça temkinli davranmakla birlikte, yabancı bankalar, bankalardan alacaklar ve krediler kalemini yılsonuna kadar dalgalanmalar halinde aynı seviyede tutmuşlardır. Böylece likit aktiflerin yükümlülüklerle oranı yüksek seviyesini korumuştur. Ayrıca yabancı bankaların yüksek faizle kredi veren Interbank piyasasından borçlanmadıkları da görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi, takipteki alacaklar kaleminin artmayıp düşük seviyede devam etmesi, yabancı bankaların özellikle kriz dönemlerinde tahsis ettikleri kredilerin değerlendirmelerinde oldukça dikkatli davrandıklarını ortaya koymaktadır. Yabancı bankaların bilânço kalemlerindeki bu gelişmeler paralelinde, yatırım yapılan kredilerdeki faizlerin yüksekliği gelir gider kalemlerine de yansımış ve net karlarını olumlu yönde etkilemiştir.

Tablo 8. Bankacılık Sektörünün 1994 Krizinde Net Kârının Gelişimi (Milyon USD)

	Ara.93	Mar.94	Haz.94	Ara.94	Ara.95
YABANCI BANKALAR	108	46	138	158	114
KAMU BANKALARI	663	-215	-482	-11	36
ÖZEL BANKALAR	1089	148	140	767	1508
KALKINMA VE YAT. BANK.	89	-80	-94	-54	103
SEKTÖR TOPLAMI	1949	-101	-299	861	1761

Kaynak: TCMB 2003

Tabloda görüldüğü gibi, 1994 krizinin özellikle kamu bankaları üzerinde etkili olduğu ve buradan sektör genelini etkilediği anlaşılmaktadır. Özel bankaların ise birçoğunun zarar ettiği bilinmekle beraber, toplamda net kârlarının önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. Buna karşılık yabancı bankalar kârlılıklarını yılsonuna kadar korumuşlardır.

Türkiye'de 2001 Krizinde Yabancı Bankaların Finansal Yapısı

Tablo 9. Yabancı Bankaların 2001 Krizinde Seçilmiş Bilânço Kalemlerindeki Gelişim (Milyon USD)

	Ara.00	Mar.01	Haz.01	Ara.01
AKTİFLER				
KREDİLER	1647	1307	1198	920
BANKALARDAN ALACAKLAR	3593	2901	2798	687
BANKA. PARA PİY. İŞLEMLERİ	877	1087	663	393
MENKUL DEĞERLER CÜZDANI	1684	972	295	331
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (-)	8	14	25	13
PASİFLER				
MEVDUAT	2176	2207	2401	1564
BANKALARA BORÇLAR	5923	4131	3227	901
BİLÂNÇO TOPLAMI	10112	8664	7168	3625

Kaynak: TCMB 2003

Tabloda Aralık 2000'de yabancı bankaların yükümlülüklerinde ilk olarak bankalara borçlar kaleminin, ardından da mevduatın ağırlık taşıdığı görülmektedir. Bankalara borçlar kaleminin büyük kısmı yurt dışı kredilerden oluşmaktadır. Aktif yapıda ise en yüksek kalem bankalara yatırım yapılan krediler olmuştur. Bunu takiben piyasaya verilen krediler ve menkul değerler cüzdanının yüksekliği dikkati çekmektedir. Bu dönemde diğer bankaların açık pozisyonlarını kapatma çabası nedeniyle piyasadaki likidite sıkışıklığı üst seviyelere çıkmış, bu da yüksek faizlerden kredi kullanımlarını artırmıştır. Aynı şekilde yabancı bankalar da yüksek döviz kredileriyle kur riski üstlenmelerine karşın likidite sıkışıklığı yaşayan bankaları fonlamışlardır. Bu dönemde diğer bankalarda olduğu gibi bunların da ellerinde yüksek hacimli hazine bonolarının olduğu görülmektedir. Yüzde 56 devalüasyonla birlikte Mart 2001'de, yabancı bankalar döviz cinsinden borçlarını kapatmaya başlayarak, bankalara borçlarını yüzde 30,2 oranında azaltmışlardır. Buna karşılık mevduatta bir azalma meydana gelmemiş aksine fona aktarılan bankaların yarattığı güvensizlik ortamı nedeniyle yabancı bankaların tercih edildiği görülmüştür.

Krizin etkisini azaltmak ve yükümlülüklerin karşılanabilmesi için piyasaya verilen krediler ile bankalar ve bankalar arası para piyasası işlemlerine aktarılan krediler yüzde 13,4 oranında azaltılmıştır. Aynı şekilde krizin başladığı dönemde değerleri düşen kamu borçlanma senetleri de önemli ölçüde (yüzde 42) azaltılmıştır. Yılsonuna kadar, krizin etkisinin giderek yaygınlaşmasıyla, sektör genelinde tahsili gecikmiş ya da şüpheli alacaklarda büyük artış yaşanmaya başlamıştır. Bu konuda oldukça ihtiyatlı davranmalarına karşın 1994 krizinde olduğu gibi yabancı bankalar, piyasayı ve diğer bankaları aynı seviyede fonlamaya devam etmişlerdir. Aynı şekilde takipteki alacakların da düşük seviyelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu dengeyi, ödedikleri yüksek kur farklarına karşılık verdikleri kredilerde yüksek faizle sağlamışlar ve böylece likiditelerini korumuşlardır.

Tablo 10. Bankacılık Sektörünün 2001 Krizinde Net Kârının Gelişimi (Milyon USD)

	Ara.00	Mar.01	Haz.01	Ara.01
YABANCI BANKALAR	91	109	152	212
KAMU BANKALARI	-276	-575	-754	-473
ÖZEL BANKALAR	553	207	90	-5128
TMSF	-4927	-3100	-3545	-1628
SEKTÖR TOPLAMI	-4239	-3285	-3922	-6884

Kaynak: TCMB 2003

Tabloda 2001 krizinin etkisi çarpıcı şekilde görülmektedir. Fona aktarılan bankalar ve kamu bankalarının zararlarının yanında, özel sektör bankalarının da kendilerini koruyamadıkları ve yılsonunda yüksek seviyede net zarar açıkladıkları görülmektedir. Bununla beraber yabancı bankaların kârlarında azalma olmadığı aksine arttığı gözlenmektedir. Bunu da banka borçlarının yüksek olmaması nedeniyle ödedikleri düşük faiz giderlerine karşılık bankalara, Interbank piyasasına ve piyasa kredilerine uyguladıkları yüksek faiz gelirleriyle sağlamışlardır.

Yabancı Bankaların Piyasa Payındaki Artışın Olası Etkileri

Sektörde kârlılık üzerindeki etkisi; Yabancı bankaların gelişmekte olan ülkeler üzerindeki bir diğer etkisi piyasa payları ile ilgilidir. Bu konuda Demirgüç-Kunt ve diğerleri tarafından 1988-95 yılları arasında içinde Türkiye'nin de bulunduğu 80 ülkenin verileri ile yapılan çalışmada yabancı bankaların sayıca çok ve aktif payının düşük olmasının rekabeti olumlu yönde etkileyeceği vurgulanmıştır. Ayrıca yabancı bankalar gelişmekte olan ülkelerde yurt dışından düşük maliyetli fon sağlayabilme avantajları nedeniyle faizleri istedikleri seviyede tutabilmekte ve kârlarını yükseltmektedirler. Bu durum ulusal bankaların kârlılığını düşürücü etki yapmaktadır. Buna karşılık yüksek vergi ödemektedirler.

Sistemik risk;

Bunun dışında sektörde yabancı banka paylarının yüksek olması durumunda rekabetin olumsuz etkilenmesine yol açabileceklerdir. Olası bir kriz durumunda yabancı bankaların ülkeden ayrılmaları halinde ciddi bir sistemik riskle karşı karşıya kalmak mümkündür.⁶¹ Bu gelişim, 1997 krizi sonrasında Asya ülkelerinde, 2002 krizinde Arjantin'de yaşanmıştır. Ayrıca yabancı bankalar kendi ülkelerindeki ekonomik sorunlar nedeniyle de ev sahibi ülkeden fonlarını buraya aktarabilirler. BIS'in yaptığı bir çalışmaya göre yabancı bankaların sektörde geniş bir paya sahip olmaları halinde, ülke ekonomisi yurt dışında yaşanacak şoklardan da daha fazla etkilenebilir.

İstihbaratın ana bankaya kayması;

Ayrıca geniş paya sahip yabancı bankaların müşterilerinden topladıkları bilgilerin ve risk yönetiminin kararların alındığı ana bankaya kayma ihtimali vardır. Bu durum ülkenin yerel borsasındaki pazar istihbaratının kaynağını ortadan kaldırabilir. Bu, ayrıca denetim ve gözetim sürecinde de bilgi akışını durduracağından önemli yapısal sorunlar doğurabilir.⁶² Ancak bu sorun banka mevcudiyetinin düşük paya sahip olması halinde de geçerlidir ve sektörün geneline yayılmadığından fazla hissedilmeyebilir, ancak çok şubeli bir yabancı bankanın yurt içinde elde ettiği geniş istihbarat kaynaklarını yurt dışına transfer etmesi her zaman mümkündür.

Yabancı para cinsinden borçlanmanın artması;

Bir diğer sorun da yabancı para cinsinden borçlanmanın artması ya da kur riskidir. Yerel para birimi üzerinden gerçekleştirilecek bir faaliyet için döviz cinsinden borçlanmaların artması zaman içinde kur riskini oluşturur. Ancak bu sorun Basel I ve II hükümlerine göre risklerin yabancı veya yerel para birimine göre dengelenmesi halinde aşılabilir.⁶³

DEĞERLENDİRME

Türkiye'de finansal serbestleşmenin ardından son dönemde artma eğilimi gösteren doğrudan yabancı banka yatırımlarının muhtemel etkilerini değerlendirdikten sonra, bazı hususlara dikkati çekmek yerinde olacaktır;

Dünyadaki ekonomik gelişmeler ve finansal akımlar küreselleşmenin etkisiyle bütün ülkelerde aynı dönemlerde yaşanmakta ve benzer sonuçlar yaratmaktadır. Dünya ekonomik sisteminin dinamiği finansal entegrasyonu zorunlu kılmakta, liberalizasyon politikalarının uygulanması için baskı yapmaktadır. Bunun dışında dünyada yaşanan siyasal ve ekonomik ittifaklar da bunun bir göstergesidir. Türkiye bu anlamda AB bünyesine katılma çabasında olup, bu kurumun standartları ve kurallarını benimsemiş durumdadır. Bu aşamada Türkiye'nin kendini dünyadaki finansal sistemin etkilerinden ve liberalizasyon hareketlerinden uzak tutması mümkün değildir. Burada sorun liberalizasyonu tam ve kesintisiz yerine getirmekle, ülkenin genel çıkarının korunması arasındaki dengenin sağlanmasıdır. Bu dengeyi sağlama konusunda, özellikle yaşanan krizler sonrasında, ülkeler arasında farklı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Ancak ülkeler arasındaki farklılıklar nedeniyle de bu konuda tek bir formül ortaya koymak mümkün değildir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik yapı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının desteklenmesini gerektirmektedir. Türkiye'de büyüme ve iç talebin artmasıyla oluşan dış ticaret açığı kısa vadeli sermaye akımlarıyla desteklenmektedir. Ancak uluslararası planda oluşabilecek bir dengesizlikten etkilenmemek için doğrudan yabancı sermaye girişi gereklidir. Doğrudan yatırımlar uzun vadeli kaynak ihtiyacını giderdikleri gibi kısa vadeli spekülatif sermaye hareketlerinin de riskini azaltabilirler.

AB üyeliği sürecinde Türkiye'nin, temel ilkelerden biri olan "sermayenin serbest dolaşımı" ile ilgili olarak alt yapısını hazırlaması gerekmektedir. Buna göre Avrupa Birliği'ni kuran Anlaşma'nın 56. maddesi, üye devletler arasında ve üye devletler ile üçüncü ülkeler arasında sermaye hareketleri ve ödemelere yönelik bütün kısıtlamaları yasaklamaktadır. Buna göre bazı istisnalar⁶⁴ dışında ülkeler sermayenin serbest dolaşımına ilişkin bütün kısıtlamaları kaldırmak, kredi sermaye transferleri ve ödeme sistemlerinin düzgün işleyişini sağlamak için gerekli teknik ve yasal düzenlemeleri yapmak ve kara para aklama ile mücadele etmekle yükümlüdürler.⁶⁵

Uygulanan liberalizasyon politikalarının etkisi çift taraflıdır. Yurt içinde yabancı yatırımlarda artış olabileceği gibi, Türkiye'nin de çeşitli sektörlerde yurt dışına yatırım yapması söz konusudur. Bu nedenle dünyada doğrudan yatırımların genel kabul görmesi Türkiye'nin de yararına olacak bir gelişmedir. Böylece bu politikaların desteklenmesiyle Türkiye'nin gelişmekte olan diğer piyasalarda finans yatırımlarının da önü açılmıştır.

Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, ülke içindeki mali sistemin hazır olmaması halinde

önemli ekonomik problemlere neden olabilir. Bu nedenle, finansal serbestleşme ülke içinde etkin bir denetim ve gözetim sisteminin ve buna uygun makroekonomi politikalarının uygulamaya konmasını gerektirmektedir. Yabancı bankalar finans sektöründe rekabeti artıracığından kötü yönetime sahip olan ve teminatsız, riskli kredilerle zayıflamış olan bankaları sistem dışına itecektir. Bu durum ayrıca bazı güç durumdaki ulusal bankaların riskli yabancı fonlara ve yatırımlara yönelmelerine sebep olabilir. Bu aşamada beklenmedik bir kriz veya bir devalüasyon bankaların ve müşterilerinin ödeme güçlerini azaltabilir. Bankacılık sisteminin kırılgan olması sebebiyle de finansal serbestleşme, mali sisteme güvenin yok olmasını sağlayacak bir kısır döngüye neden olabilir. Bu aşamada yabancı bankaların finansal istikrarı sağladıkları ve bankalarda kötü yönetime izin vermedikleri söylenebilir. IMF raporuna göre bu türden sorunların yaşanmaması için gereken “hazırlık süreci gelişmekte olan ülkelerde 10 yıl süre alabilmektedir. İstikrarlı bir serbest finansal sistem için gereken altyapının olmaması halinde ise bu süre daha da uzamaktadır... Zayıf bir bankacılık sistemini bütünüyle yabancı sermayeye açmak doğru değildir. Genel kural olarak zayıf kuruluşları sistemden eleyerek geri kalanları sağlam kurallarla donatmak tavsiye edilmektedir.”

Yabancı yatırımlara hazırlık sürecinde etkin bir denetim ve gözetim sürecinin işlerliği en önemli unsurdur. Bağımsız bir denetim ve gözetim sistemi, ulusal bankaların risk yönetim tekniklerini geliştirmelerine yardımcı olarak, mali bünyelerini güçlendirici faaliyetlerini teşvik eder ve bankaları en uygun muhasebe, denetim ve enformasyon kurallarının uygulanmasına destek olur. Burada denetim ve gözetim kurumları, bankalar ve finans kuruluşlarının risklerini daha iyi tanımlarını teşvik ederek ve gerektiğinde düzeltmeler yaparak, sistemin istikrarını sağlamak amacıyla, karar alıcılara finansal faaliyetlerin gözetim imkânını vermektedir. Böyle bir sistem ayrıca sektördeki yabancı bankalardan kaynaklanabilecek olumsuz etkileri de tespit edebilecek donanıma sahip olacaktır. Ayrıca 2007 yılında yürürlüğe girecek olan Basel II’ye göre ise, uluslararası faaliyet gösteren bankalar bütün şubelerinin denetiminden sorumludur. Aynı zamanda ev sahibi ülke de kendi ülkesinde yerleşik kurumların denetiminden sorumludur. Bu sorumluluğun paylaşımı koordineli bir şekilde sürdürülebilecektir.⁶⁶

Yabancı banka yatırımlarının sektör genelinde büyük paya sahip olması, diğer gelişmekte olan ülkelerde izlendiği gibi önemli sorunlara neden olabilir. “Sistemik risk” olarak adlandırılan bu durumda, yabancı bankaların bir kriz anında makroekonomik dengeyi dikkate almaması, misafir ülkede yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle fonlarını ülke dışına çıkarması veya küçülme politikası izlemesi mümkün olabilir. Bu koşullar altında, sektörde büyük paya sahip olan yabancı bankalar krizin etkisini artırabilir. Ancak kredi kısıtlaması veya tahsil sürecini hızlandırma yoluyla, büyük paya sahip ulusal bankalar da bu duruma yol açabilmektedir. Birçok durumda yabancı bankaların kriz ortamında kalarak faaliyetlerini sürdürdükleri ve karlılıklarını arttırdıkları da izlenmiştir.

Reel sektör yatırımlarıyla kıyaslandığında bankaların ürünü olan paranın transfer edilmesi daha kolaydır. Türkiye'de yasal olarak, kâr, temettü ve sermaye paylarının serbestçe yurt dışına transferi mümkün kılınmıştır. Ancak bu konu, uluslararası kurallara uygun olarak, gerek yabancı sermayenin teşviki, gerekse AB normlarına uyum açısından gerekli bir uygulamadır. Diğer taraftan sıcak para tabir edilen kısa vadeli sermaye hareketleri bu etkiyi daha tehlikeli bir şekilde zaten yaratmaktadır. Bunun yerine Türkiye'de kurulmuş, ülkenin kanun ve denetimlerine tabi bir yabancı bankanın kâr transferi daha sağlıklıdır.

Ayrıca yabancı bankaların kendi ülkelerindeki ekonomik veya siyasi gelişmişlik durumu diğer sektör yatırımlarına göre misafir ülke açısından daha stratejik bir öneme sahiptir. Bu ülkelerde meydana gelecek bir istikrarsızlık misafir ülkedeki fonların kendi ülkelerine aktarılmasına sebep olabilir. Fakat böyle bir durum ancak aktif payının yüksek olması halinde sorun yaratabilir. Ayrıca misafir ülkedeki büyük bir bankayı satın alabilecek veya ortak olabilecek bir bankanın, uluslararası etkinliğe sahip, güçlü mali yapısı olan bir gruba ait olması ihtimali yüksektir.⁶⁷

Yabancı bankalar bütün sermayedarlar gibi karlarını maksimize etmek için çalışırlar. Daha fazla kâr etmek, büyümek ve diğerleriyle rekabet etmek doğalarının gereğidir. Sonuçta kâr etmedikleri veya kendi çıkarlarına uygun koşullar bulamadıkları durumlarda o ülkede yatırımlarını sürdürme gereği duymazlar. Bu hedefler ulusal şirketler veya kamusal kurumlar için de geçerlidir. Bu nedenle hiçbir sermayedar, içinde bulunduğu ortamın yararını öncelikleri arasına almaz. Bu yararı ancak kendi uzun vadeli çıkarlarına paralel olması halinde dikkate alır. Bundan hareketle Türkiye'nin yabancı sermaye kısıtlaması yerine, söz konusu yararları paralel tutması ve kendi çıkarlarını mümkün olduğunca arttırabilmesi önemlidir. Ayrıca, stratejik bir öneme sahip olması bakımından, ulusal sermayenin güçlendirilmesine yönelik hazırlıklar çerçevesinde, sektördeki yabancı payına AB'nin tanıdığı geçiş süreci kapsamında sınırlandırma getirmek de mümkündür.

Yabancı bankaların mali yapılarında her zaman istikrarı tercih ettikleri, kriz dönemlerinde bile mali yapılarındaki dengeyi, sermaye güçlerini ve kârlılıklarını korudukları, etkili bir risk yönetim süreci izledikleri gözlenmektedir. Yönetimde prosedürleri ve standartlarını değiştirmedikleri de özellikle dikkati çekmektedir.

Sektörde yüzde 3,4 paya sahip olmalarına rağmen yabancı bankalar, kriz dönemlerinde mevcut mali güçlerini korumayı başararak, piyasaya yönelik kredi yatırımlarında (yüksek faizle) etkin bir role sahip olmuşlardır. Ekonominin olumlu seyrettiği dönemlerde de kredi değerlendirme süreçlerinde hassas davranmaları, ilkelerini değiştirmemeleri mali yapılarına yansımıştır. Bu açıdan kâr etme amacıyla olan yabancı banka davranışları ulusal bankalara da örnek teşkil etmektedir. Bu çerçevede bankacılık yeniden yapılandırma programı ve Basel II çerçevesinde,

ulusal bankaların mali yapılarını, risklere dayanıklı ve dengeli bir duruma getirmek ve buna uygun alt yapılarını geliştirmek için çalışmalar sürdürülmektedir. Aynı zamanda etkin bir rekabet ortamı yaratmak için ulusal bankalar, bankacılık ürünlerinde çeşitlendirmeye yönelerek sektörde derinliği sağlamak çabasında dırlar. Sonuçta yabancı yatırımcıların Türkiye pazarında uygun gördüğü koşullar (ticari gelişim potansiyeli, demografik yapı, coğrafi konum vs.) ulusal bankalar için de geçerlidir. Ulusal bankalar Türkiye koşullarını yabancı bankalardan daha iyi tanımakta olup, daha geniş istihbarat kaynaklarına sahiptirler. Ayrıca müşterilerle ulusal bankalar arasında gelenekselleşmiş ilişkiler mevcuttur. Bu ayrıcalıklar mali yapısı güçlendirilmiş ulusal bankalara rekabet avantajı sağlayabilir.

Yabancı banka girişlerinin, reel sektör üzerinde de önemli etkileri olacaktır. Yabancı bankaların kredi değerlendirmelerindeki titiz davranışları özellikle KOBİ niteliğindeki şirketlerin fonlanmasında sorun yaratabilir. Özellikle Basel II ile risk değerlendirmelerinin ön plana alındığı bir finansal sistemde, ulusal ve yabancı bankaların, mali yapısı bozuk veya yetersiz firmalarla ancak yüksek teminatlarla çalışabilecekleri düşünülürse, reel sektörde önemli paya sahip KOBİ'lerin sistem dışına itilmesi söz konusu olabilir. Aksi durumda söz konusu şirketlerle çalışmak durumunda kalan mali bünyesi zayıf bankaların kredi riski artacak, daha ileri aşamada faaliyetini sürdürmesi zorlaşacaktır. Kredi yatırımlarının bu şekilde sınırlı tutulduğu bir durumda, iç piyasanın daha pahalı finansman kaynaklarına yönelmesi ile borçlanmadaki artış ekonomik dengeyi bozucu bir etken olacaktır. Ayrıca Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi nedeniyle firmalardan alınan yetersiz ve gerçek dışı bilgiler, gelişmiş değerlendirme tekniklerinin uygulanmasına imkân vermemektedir. Buna karşılık finans sisteminin derinleşmesi, diğer bir deyişle fonların mümkün olduğunca geniş bir kesime yayılması ve ürün çeşitliliği ekonomik kalkınmada önemli bir unsurdur. Bu fonların aktarılmasında aracı olan bankaların burada rolü büyüktür. Bu sistemin sağlıklı işleyebilmesi için en önemli sorun Türkiye'de kayıt dışı ekonominin küçültülmesidir. Bu durum yasal tedbirler ve denetim mekanizmalarıyla sağlanmaya çalışılsa da, konu ile ilgili genel eğilimlerin ve anlayışın değiştirilmesi zaman alacaktır.

SONUÇ

Küreselleşme, finansal entegrasyon gibi kavramlar son yıllarda sıkça kullanılmasına karşın ilk olarak geliştiği ve yoğunlaştığı dönem 19. yüzyıl olmuştur. Enformasyon teknolojilerinin geliştiği, ulaşım alanlarının keşfedildiği ve Sanayi Devrimi'nin yaşandığı bu dönemde, Kıta Avrupası'nın özel sektör sermayesi dünyanın diğer bölgelerindeki kârlı alanlara yayılmaya başlamıştır. Para ve kredi ekonomisine geçiş de yine bu dönemde olmuştur. Altın standardının bütün dünyada uygulanması, kredi kurumlarının ve kredi anlaşmalarının oluşumu, uluslararası ekonomik hareketleri zirveye çıkarmıştır. Bu hareketlenme sırasında, ekonomik sorunlar yaşayan Osmanlı Devleti döneminde başlanan ilk dış borçlanma hızını giderek artırmış ve parasal bağımlılığının ardından finansal entegrasyon süreci başlamıştır. Bu dönemde dış borçların denetimi ve parasal istikrarın sağlanması amacıyla kurulan ilk yabancı sermayeli banka, ülkenin yeni oluşmakta olan finans piyasasının Avrupa'ya entegrasyonunun bir sonucudur.

Günümüzde yaşanan ekonomik gelişmelerle küreselleşme tanımı 19. yüzyıla göre çok yönlü ve farklı dinamikler içermektedir. Oldukça uzun bir korumacılık dalgasının ardından, telekomünikasyonda yeni araçların bulunması ve maliyetlerin ucuzlaması, uluslararası finansal hizmet ve işlem çeşitlerinin çoğalması ve dış ticaret hacminin genişlemesi, 1980'li yıllardan itibaren ülkeler arasındaki parasal sınırların kalkmasını zorunlu kılmıştır. Bulunduğu coğrafi konum, ekonomisinin gerektirdiği dış kaynak ihtiyacı ve diğer gelişmiş ülkelerle sürdürülen gelenekselleşmiş ilişkiler çerçevesinde Türkiye de bu sürecin dışında kalamamış, sınırlarını serbest piyasa ekonomisine açmıştır. Ancak dünyayla bütünleşme, zaman zaman meydana gelen ekonomik krizlerin Türkiye'yi etkisi altına almasına yol açmıştır. Aynı zamanda, finansal kurumların uygulanan liberal politikalara hazırlıksız olması, kalıcı yatırımlar yerine kısa vadeli sermaye akımlarının artması da bu durumu tetiklemiştir. Bu istikrarsızlıklar da gerçekleştirilen doğrudan yatırımların sınırlı sayıda kalmasına neden olmuştur.

Son yıllarda yaşanan ekonomik gelişmeler, siyasi istikrarın sağlanmasını takiben gerçekleştirilen yapısal reformlar ve AB müzakerelerinin başlaması, Türkiye'nin uluslararası planda güvenilirlik kazanmasına ve doğrudan yabancı yatırımların hedefi olmasına yol açmıştır. Bu çerçevede yatırımların bankacılık sektörüne yönelmesinde, Türkiye'nin istikrar ortamının yanında kuşkusuz finansal hizmetlerin pazarlanmasında kârlı ve gelişmeye açık bir piyasa olarak görülmesinin de önemli bir etkisi vardır. Bunun bir göstergesi, yabancı yatırımcıların çok şubeli ulusal bankaları satın almak suretiyle bireysel bankacılığa ilgi göstermeleri olmuştur. Önümüzdeki dönemde de, yapılmakta olan ortaklık veya satın alma görüşmelerinden anlaşıldığı üzere bu eğilimin devam edeceği tahmin edilmektedir.

Türkiye'de sektördeki yabancı payı henüz önemli bir seviyede değildir. Ancak artışı halinde ekonomi üzerindeki etkilerinin ne olacağı konusunda çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu

çerçevede yabancı bankaların sisteme hâkim olması “sistemik risk” ihtimalini ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerle ilgili yapılan araştırmalarda yabancı bankaların, dünya çapında bir kriz anında ana ülkeye fon transferi yapabilecekleri ya da kendi içinde mali sorunlar yaşamaları halinde buldukları ülkenin ekonomik dengelerini önemli ölçüde sarsabilecekleri belirtilmektedir. Ayrıca sistemdeki diğer zayıf bankaların elenmelerine ve sektörün tümünde kârlılığın düşmesine yol açacak bir rekabet ortamının oluşacağı yönünde de incelemeler mevcuttur. Bununla birlikte yabancı bankaların sektörde verimliliği artırdığı konusundaki görüşler oldukça fazladır.

Bunun dışında Türkiye'de yaşanan diğer bir tartışma ise yabancı bankalar aracılığıyla en kolay taşınabilir meta olan paranın yurt dışına transferidir. Ancak dünyada finansal küreselleşmenin ve liberalizasyonun mantığı sermaye ya da kâr transferine ilişkin serbesti öngörmektedir. Ülkelerin kalkınmasını sağlayacak dış ticaretin gelişimi de ancak bu yolla sağlanmaktadır. Ayrıca kısa vadeli spekülâtif sermaye yukarıda sayılan olumsuz etkileri yaratması açısından daha risklidir. Bu haliyle sektörde doğrudan yabancı yatırımların desteklenmesi bu riski azaltabilir. Yabancı bankaların sektördeki diğer ulusal bankalara olumsuz etkisi ise, sistem zayıf, yetersiz ve denetimsiz olduğunda kaçınılmazdır. Bununla birlikte Türkiye'de bugüne kadar gerçekleşen yabancı sermaye girişlerinin yerel rekabet üzerindeki etkisi olumlu olmuştur. Türkiye'deki yabancı bankaların, sektörün verimliliği, kalitesi ve gelişimi ile ilgili payı çok büyüktür. Bugüne kadar sektörde uygulanan yeni teknolojiler, yeni ürünler ve hizmet kalitesi, gerek yurt dışındaki finans piyasalarından, gerekse yurt içinde yerleşik bankalar aracılığıyla elde edilmiştir.

Bugüne kadar yaşanan krizlerin asıl nedeni, dış etkiler dışında, Türkiye'nin yüksek enflasyon, aşırı borçlanma, yapısal sorunlar ve verimsizlik gibi kendi iç dinamiklerindeki sıkıntılardır. Sektördeki yabancı bankaların yaşanan krizler sırasındaki davranışlarının da hızlandırıcı etkisi olduğu söylenebilir. Ancak, kâr etmeyi, büyümeyi ve kendini krizlerin olumsuz etkilerinden korumayı hedefleyen her sermaye oluşumu gibi mali dengelerini, likidite ve kârlılıklarını korumaya özen gösterdikleri, ayrıca risk alımında da tutucu davrandıkları ve kriz süresince ayakta kalmayı başardıkları anlaşılmaktadır. Böylece, piyasa ve bankalara kredi tahsislerinde önemli bir daralmaya gitmelerine de gerek kalmamaktadır. Bu çerçevede öncelikle Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını sürdürülebilir kılmak için bütün sektörlerde verimlilik artışının sağlanması ve bunu destekleyecek yatırımlara öncelik verilmesi gereklidir. Bu durum, yatırımlarda hizmet sektöründen üretim sektörüne kaymayı gerektirebilir. Ancak böyle bir sistem içinde ulusal bankaların güçlenmesi sağlanabilir.

Giderek globalleşen dünyada Türkiye'nin bu sistemin dışında kalması mümkün değildir. Mevcut kaynakları ile yalnızlaşma politikası izlemesi, liberalizasyon politikalarının kaldırılması ya da kısıtlanması rasyonel bir tercih değildir. Bunun için Türkiye gerek AB ile üyelik müzakereleri,

gerekse imzalanan uluslararası anlaşmalarla bu iradesini ortaya koymuştur. Finansal serbestleşme, modern teknoloji ve iletişimle açılmış olan dünya ekonomik sistemine hızlı büyüme, yaşam standardının yükselmesi, yatırım artışı gibi yararlar getirmesi nedeniyle de Türkiye için kaçınılmazdır. Ayrıca serbestleşmenin etkisi çift taraflıdır. Türkiye de yurt dışında gelişme potansiyeli görülen ülkelerde kârlılık arttırıcı yatırımlara girmektedir.

Türkiye'de yabancı bankalar açısından oluşabilecek olumsuz etkilerin azaltılabilmesi, öncelikle ekonomik verilerdeki düzelme ve yapısal düzenlemelerle mümkündür. Bankacılık sisteminde sermayenin güçlenmesini sağlayacak kolaylıklar, sistemde konsolidasyon ve birleşmeler mümkün olabilir. BDDK tarafından başlatılmış olup uluslararası kabul gören yönetim ve risk değerlendirme tekniklerinin uygulama çalışmaları ise yabancı sermayeye hazırlık açısından çok önemlidir. Bu aşamada sorunların giderilmesinde en önemli araç, etkili ve bağımsız bir denetim ve gözetim sürecidir. Bu aşamada, karşımıza Türkiye'nin ekonomik yapısına özgün sorunlar da çıkmaktadır. Ulusal bankaların yeni standartlara uyumu yanında reel sektörün de buna paralel olarak kendini yapısal olarak yenilemesi gerekmektedir. Buna karşın Türkiye'de özellikle KOBİ'lerin Basel II ile ilgili bilgilendirilmesi ve kayıt dışı ekonomi ile ilgili çalışmalar, bankacılıkta güvenilir bilgi kaynağına ulaşmada çok önemli bir unsurdur.

Ancak bütün bu süreç Türkiye'nin genel sektörel yapısı düşünüldüğünde zaman ve maliyet gerektirmektedir. Gerek ulusal bankaların altyapı çalışmaları, gerekse reel sektörün dönüşümü için kademeli olarak yabancı sermayeye hazırlık süresi öngörülebilir. Bunun için yabancı payında, alınacak resmi kararlarla, kısa vadeli kısıtlama uygulanabilir. Ancak böyle bir seçenek, ekonomik dengelerini doğrudan yatırımlardaki artış stratejisine bağlamış olan Türkiye'de, yatırımları yavaşlatarak dengeleri değiştirme riskini de içermektedir. Bu aşamada serbest piyasa ekonomisi şartlarında, yapılacak ikili anlaşmalarla, ulusal bankaların yönetimde eşit paya sahip oldukları stratejik ortaklıklara yönelmeleri daha sağlıklı olacaktır.

Bu sonuçlara bağlı olarak çözüm, uyumlu makroekonomik politikaların, güçlü bir finans sisteminin, her ne kadar zor olsa da kayıt altına alınmış bir reel sektörün, etkili bir denetim ve gözetim sürecinin ve istenildiğinde ulaşılmayı sağlayacak bir şeffaflığın desteğiyle hazırlanacak olan kuralların yer aldığı bir finansal serbestleştirme olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgüç, Öztin, 100 soruda Türkiye'de Bankacılık, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989
- Asia Focus, "Foreign banks New China Strategy", Federal Reserve Bank of San Fransisco, July 2005
- "Mondialisation financiere: un ralentissement ?", Banque de la France, Bulletin no.117, Septembre 2003
- BDDK - Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı- Gelişme Raporu V-VI-VII, 2002–2003
- BDDK, Yıllık Rapor 2004
- BIS – Committee on the Global Financial System, Foreign Direct Investment in the Financial Sector of Emerging Market Economies, March 2004
- Caulney, Robert N., Ruud, Judith S., Wooldridge, Philip D., "Mondialisation de l'activité bancaire", Rapport trimestrielle BRI, Mars 2002
- Çakar, Vesile, Yabancı Sermayeli Banka Girişleri ve Ulusal Bankacılık Üzerindeki Etkileri, TCMB, Aralık 2003
- Demirgüç-Kunt, Aslı- Huizinga, Harry, "How does foreign entry affect the domestic banking market ?", The World Bank Research Paper, May 1998
- Denis, Henri, Ekonomik Doktrinler Tarihi, Cilt 2, Sosyal Yayınlar, 1982
- Denizer, Cevdet, "Foreign Entry in Turkey's Banking Sector 1980-1997", The World Bank Working Paper, October 2000
- Eichengreen, Barry- Mussa, Michael- Dell'Araccia Giovanni- Detragiache, Enrica- Feretti, Gian M., Tweedie, Andrew, "La Liberalisation des Mouvements de Capitaux", IMF Dossier Economique, No. 17, 1999
- Flandreau, Marc- Zumer, Frederic, "Les Origines de le Mondialisation Financière 1880–1913", Etudes du Centre de Developpements de l'OCDE, 2004
- Garcia, Alicia H., Simon, Daniel Navia, "Determinants and impact of financial setor FDI to emerging economies: A Home Country's Perspective", BIS Paper, September 2003
- Goldberg, Linda- Dages, B.Gerard- Kinney, Daniel, "Foreign and Domestic Bank Participation in Emerging Markets: Lessons from Mexico and Argentina", NBER Working Paper Series, No. 7714, May 2000
- Kaya, Yasemin T., Doğan, Ela, "Türk Bankacılık Sektöründe Aracılık Maliyetleri", BDDK Araştırma Dairesi Çalışma Raporları 2005/9
- Kazgan, Haydar, Galata Bankerleri, TEB Yayıncılık, İstanbul, 1991
- Kıray, Emine, Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995
- Mathieson, Donald.J., Schinasi, Garry J., "The Role of Foreign Banks in Emerging Markets", IMF Surveys, 2000
- Moreno, Ramon- Villar, Agustin, "The Increased Role of Foreign Bank Entry in Emerging Markets", BIS Papers, No. 23, May 2005
- Nanto, Dick: "The 1997–98 Asian Financial Crisis", CRS Report for Congress, February 1998
- Rey, Hélène, "La Mondialisation Financiere", Princeton Univ., 2002
- Roldos, Jorge, "FDI in Emerging Markets Banking Systems", IMF survey, November 2001
- Tongas, Gerard, Atatürk et le Vrai Visage de la Turquie Moderne, Librairie Paul Geuthner, Paris, 1937
- Serdengeçti, Süreyya, "Şubat 2001 Krizi Üzerine Düşünceler: Merkez Bankası Bakış Açısından Çıkarılacak Dersler", Uluslararası Ekonomi Konferansı, Eylül 2002
- Yayla, Münür, Kaya, Y.T., Ekmen, I., "Bankacılık Sektörüne Yabancı Girişi: Küresel Gelişmeler ve Türkiye", BDDK Araştırma Dairesi, Eylül 2005
- http://europa.eu.int/comm/internal_market/capital/framework/treaty_en.htm

SON NOTLAR

- 1 Hélene Rey, La mondialisation financière, Princeton Univ., 2002, s. 2.
- 2 Arbitraj, farklı bölgelerde değişkenlik gösteren finansal varlık fiyatlarının, karşılıklı arz ve talep hareketleriyle ortak bir noktaya çekilmesidir.
- 3 Rey, a.g.e., s. 2.
- 4 Marc Flandreau, Frédéric Zume, Les Origines de le Mondialisation Financiere 1880-1913, Etudes du Centre de Developpements de l’OCDE, 2004, s. 21.
- 5 Rey, a.g.e., s.5.
- 6 OECD, a.g.e. ss. 17-20.
- 7 Henri Denis, Ekonomik Doktrinler Tarihi- Cilt 2, Sosyal Yayınlar, 1982, ss. 504–508.
- 8 Osmanlı Devleti’nde vergi gelirleri bölgesel bazda mültezimler aracılığıyla toplanıyordu. Mültezimlik ise açılan ihalelerle elde ediliyordu. Ancak üreticiden toplanan vergiler bu ihalelerde belirlenen sabit vergi tutarlarından çoğu kez yüksek olduğundan, bu durum da vergi kaybına da neden olmaktadır.
- 9 Emine Kıray, Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, ss. 52–56.
- 10 Ibid., s. 69.
- 11 Haydar Kazgan, Galata Bankerleri, İstanbul, TEB Yayıncılık, 1991, ss.11–12.
- 12 Aktaran Kıray, a.g.e., s. 95.
- 13 Kıray, a.g.e., s. 90.
- 14 Kazgan, a.g.e. ss. 28–29.
- 15 Öztin Akgüç. 100 soruda Türkiye’de Bankacılık, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1989 s. 11.
- 16 Kıray, a.g.e., s. 135.
- 17 Ibid., ss. 211–212.
- 18 Gerard Tongas, Atatürk et le Vrai Visage de la Turquie Moderne, Paris, 1937 ss. 7–12.
- 19 Akgüç, a.g.e. s. 11.
- 20 Eichengreen ve diğerleri, “ La Liberalisation des Mouvements de Capitaux”, IMF Dossier Economique, No. 17, 1999, s. 1.
- 21 Ibid., s. 2.
- 22 BIS: “Foreign Direct Investment in the Financial Sector of Emerging Market Economies”, Committee on the Global Financial System, March 2004, ss. 8-9
- 23 Asia Focus, “Foreign Banks New China Strategy”, Federal Reserve Bank of San Fransisco, July 2005.
- 24 BIS 2004, a.g.e., s. 17.
- 25 Goldberg ve diğerleri: “Foreign and Domestic Bank Participation in Emerging Markets: Lessons from Mexico and Argentina, NBER Working Paper Series, No. 7714, May 2000, ss. 15–17.
- 26 Dick Nanto, “The 1997–98 Asian Financial Crisis”, CRS Report for Congress, February 1998.
- 27 Bank for International Settlements.
- 28 Basel Committee on Banking Supervision, International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, Basel, June 2004.
- 29 Akgüç, a.g.e., s. 38.
- 30 a.g.e.,s. 102.
- 31 a.g.e., s. 49.
- 32 a.g.e., s:50

- 33 BIS 2004, a.g.e., s:6
- 34 Akgüç, a.g.e., s:70-72
- 35 Ibid., s. 103.
- 36 Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği
- 37 Resmi Gazete, 11-08-1989, No. 20249.
- 38 Süreyya Serdengeçti, "Şubat 2001 krizi üzerine düşünceler: Merkez Bankası bakış açısından çıkarılacak dersler", Uluslararası Ekonomi Konferansı, Eylül 2002.
- 39 Oranlar, BDDK'dan alınan, bankaların 2004 yılı bilânço aktif toplamaları ile hesaplanmıştır.
- 40 Alicia Garcia H, Daniel Navia Simon, "Determinants and impact of financial setor FDI to emerging economies: A Home Country's Perspective", BIS Paper, September 2003, s. 13-14.
- 41 Ibid., s. 9.
- 42 Ibid., s. 8.
- 43 Ibid., ss. 8-11.
- 44 BIS 2004, a.g.e., ss. 22-23.
- 45 Garcia ve diğerleri., a.g.e., s. 15
- 46 BDDK - Yıllık Rapor 2004, ss. 6-7.
- 47 BDDK - Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma programı- Gelişme Raporu V-VI-VII, 2002-2003.
- 48 Yasemin Türker Kaya, Ela Doğan, "Türk Bankacılık Sektöründe Aracılık Maliyetleri", BDDK Araştırma Dairesi Çalışma Raporları 2005/9.
- 49 Aktaran, Aslı Demirgüç-Kunt, Harry Huizinga, "How does foreign entry affect the domestic banking market?", The World Bank Research Paper, May 1998, s. 4.
- 50 Ramon Moreno, Agustin Villar, "The Increased Role of Foreign Bank Entry in Emerging Markets", BIS Papers, no. 23, May 2005, ss. 9-11.
- 51 Cevdet Denizler, "Foreign Entry in Turkey's Banking Sector 1980-1997", The World Bank Working Paper, October 2000.
- 52 BIS 2004, a.g.e., s. 13.
- 53 Eichengreen ve diğerleri., a.g.e., ss. 6-7.
- 54 Donald Mathieson, Garry J Schinasi, "The Role of Foreign Banks in Emerging Markets", IMF Surveys, September 2000, s. 163.
- 55 Moreno, Ramon, Villar, Agustin, " The Increased Role of Foreign Bank Entry in Emerging Markets", BIS Papers No. 23, May 2005, s. 13.
- 56 Ibid., s. 10.
- 57 BIS 2005, a.g.e., s. 11.
- 58 Goldberg ve diğerleri., a.g.e., ss. 23-24.
- 59 Enrica Detragiache, Poonam Gupta, "Foreign Banks in emerging Market Crisis: Evidence from Malaysia", IMF Working paper 04/129, July 2004, ss. 12-13.
- 60 BIS 2005, a.g.e., s. 11.
- 61 Mathieson, a.g.e., s. 164.
- 62 BIS 2005, a.g.e., s. 12.
- 63 Ibid., s. 12.

- 64 Anlaşma'nın 58. maddesine göre "Keyfi bir ayrımcılık veya gizli sınırlama anlamına gelmemek kaydıyla", kamu düzeni veya kamu güvenliği nedenleriyle sermaye hareketlerine kısıtlama getirilebilmektedir. Ayrıca 59.ve 60. maddelere göre üçüncü ülkelere yönelik Ekonomik ve Parasal Birliğin işleyişinde ciddi güçlükler doğurması halinde veya güvenlik ve dış politika gerekçesiyle korunma önlemleri alınabilmektedir. Ciddi bir ödemeler dengesi krizi ile karşı karşıya kalan bir üye devletin üçüncü ülkelere yönelik koruyucu önlem alınmasına ise 119.ve 120. maddelerde imkân tanınmaktadır. Ayrıca daha geniş çerçevede, üye ülkelerin "Daha elverişli olduğunu düşündükleri durumlarda kamu mülkiyetini sürdürmelerine", "Ulusal güvenlikleri tehlikeye düştüğünde sermaye hareketleriyle ilgili hükümlerden vazgeçmelerine" 295. ve 296. maddelerde imkân tanınmaktadır.
- 65 http://europa.eu.int/comm/internal_market/capital/framework/treaty_en.htm
- 66 Basel II, paragraf 780–783.
- 67 JorgeRoldos, "FDI in Emerging Markets Banking Systems", IMF survey, November 2001, ss. 15–16.

YAZAR HAKKINDA

Gündüz ODYAKMAZ TEKEBAŞ

1963 yılında doğan Dr. Güniz Odyakmaz Tekebaş, 1981 yılında Saint Benoit Lisesi'ni, 1986 yılında İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 1987 yılında Belçika'daki College of Europe'da tamamladığı Administration of EEC etütlerinin ardından, İKV'de AET uzmanı olarak çalışmaya başladı. 1989 yılında İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde yüksek lisansını, 1990 yılında İstanbul Üniversitesi Para Banka doktora derslerini ve 1993 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyometri Bölümü'nde doktorasını tamamladı. 1990 yılından 2001 yılına kadar İktisat Bankası Orta Vadeli Krediler bölümü ve İktisat Leasing'de yöneticilik yaptı. Yayınlanmış makale ve araştırmaları bulunan Güniz Odyakmaz Tekebaş İngilizce ve Fransızca bilmekte olup, evli ve bir çocuk annesidir.